

Modele edytorskie XIX-wiecznych polskich Biblii – próba identyfikacji

Editorial Models of 19th-Century Polish Bibles – an Attempt at Identification

ŁUKASZ ZAKONNIK

Uniwersytet Łódzki
lukasz.zakonnik@uni.lodz.pl
ORCID: 0000-0003-1842-7558

ABSTRACT: The presented article reviews publications of 19th century Polish Bibles in order to find editorial models upon which subsequent editions were based. The work considers 62 editions published between 1810–1900. 42 of them were based on the translation adopted in the Danzig Bible and 20 on the translation by Jakub Wujek. Among the analyzed editions, 23 were identified, according to which subsequent Polish Bibles were published (in the 19th century). In addition to the editorial models indicated, the work also proposes 7 basic editing lines.

KEYWORDS: Bible, Old Testament, New Testament, editorial models

SŁOWA KLUCZOWE: Biblia, Stary Testament, Nowy Testament, modele edytorskie

Biblie wydawane w języku polskim w XIX wieku skupiają na sobie mniejsze zainteresowanie badaczy niż np. wydania XVI czy XVII-wieczne. Dzieje się tak m.in. z tego powodu, że w okresie tym (podobnie zresztą jak w wieku XVIII) nie ukazało się żadne nowe tłumaczenie Pisma Świętego na język polski¹. Co więcej, kończąca się era starodruków i pojawianie się nowych technik drukarskich w rezultacie pozwoliły na przyspieszenie i potaniecie procesu powstawania książek². Z drugiej strony proces ten wiązał się nierzadko także z obniżeniem jakości, a tym samym trwałości ukazujących się publikacji. Ukazane możliwości wpłynęły również na kolejne edycje Biblii (pojawiające się coraz częściej dzięki działalności pręźnie rozwijających się różnych towarzystw

1 Przyjmuje się, że w XV wieku było jedno takie tłumaczenie (Biblia Królowej Zofii – ok. 1455 r.). W XVI wieku tych tłumaczeń było już 4 (Biblia Leopolity z 1561 r. [2. wydanie w 1575/1577 r.], Biblia Brzeska [inaczej Radziwiłłowska] z 1563 r., Biblia Szymona Budnego [inaczej Nieświeska] z 1572 r. i w końcu Biblia Wujka [BW] z 1599 r.). W XVII wieku ukazało się jedno tłumaczenie – Biblia Gdańska (BG) z 1632 r. Kolejne tłumaczenia pojawiły się dopiero w 2. połowie XX wieku (por. R. Pietkiewicz, *Biblia Polonorum. I. Od początku do 1638 roku* [Poznań: Pallottinum 2016] 156–158, 360–511).

2 Por. A. Birkenmajer (red.), *Encyklopedia wiedzy o książce* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1971) 2225.

biblijnych³), umożliwiając jej posiadanie nawet ludziom niezamożnym⁴, co z kolei wiązało się z obniżeniem zapotrzebowania na szczególnie dopracowane czy nawet elitarne wydania Biblii⁵. Gwałtowny skok liczby kolejnych edycji Biblii XIX-wiecznych (który łatwo dostrzec w porównaniu do wieków wcześniejszych⁶) jednocześnie znacznie utrudnił ewidencjonowanie kolejnych publikacji. Problem ten, wciąż niebędący w pełni rozwiązany⁷, wydaje się być istotny, i to z punktu widzenia różnych dyscyplin naukowych. Mając już jednak nawet pełny katalog druków Biblii w analizowanym okresie, napotkać można na problem zależności od siebie kolejnych edycji: czy wydania te – choć bazujące na znanym przekładzie – cechowała pewna nowość, czy wносиły unikalne cechy? Rozważania takie, o ile występują w różnych wariantach w literaturze przedmiotu odnośnie do wieków poprzednich⁸, trudne są do szerszego odnalezienia dla wieku XIX⁹. Tym samym poruszane zagadnienie wydaje się

3 W prezentowanym opracowaniu nie wchodziło już w szczególności zależności poszczególnych towarzystw od siebie (czy były np. tylko oddziałem większej organizacji, czy oddzielną jednostką). Por. B. Enholc-Narzyńska – J. Narzyński, *Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne w Polsce: 1816–1966* (Warszawa: BiZTB 1966).

4 Przykładowe szacunki wspominały o tym, że do początków XIX wieku wydrukowano jedynie 3 tysiące egzemplarzy BW, które przypadły na łączną liczbę 10 milionów Polaków. Dawać to miało 1 egzemplarz Biblii na 100 tys. żyjących Polaków (zob. B. Enholc-Narzyńska, „Teksty biblijne w przekładzie ks. Jana Jakuba Wujka, ich wydania i rozpowszechnianie przez Towarzystwo Biblijne w Polsce w XIX i XX wieku”, *Jan Jakub Wujek tłumacz Biblii na język polski* [red. M. Kamińska] [Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie 1994] 137). Stan ten zmieścić miały masowe wydania XIX-wieczne.

5 Por. M. Kossowska, *Biblia w języku polskim* (Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha 1969) II, 166.

6 Oprócz wydań wspomnianych w przypisie pierwszym, w XVII wieku była jeszcze jedna taka edycja – BG z 1660 r. W wieku XVIII wydań tych było już 6 – BG w latach 1726, 1738, 1768 i 1779, oraz BW w latach 1740 i 1771 (por. R. Gustaw, „Polskie przekłady Pisma Świętego”, *Podręczna encyklopedia biblijna* [red. E. Dąbrowski] [Poznań: Księgarnia św. Wojciecha 1959] II, 299–330).

7 Por. R. Pietkiewicz, *Biblia Polonorum. V. Biblia Tysiąclecia (1965–2015)* (Poznań: Pallottinum 2015) 75.

8 Rozważania te dotyczą różnych aspektów – typograficznych i wariantowych (np.: S. Siess-Krzyszowski, „Warianty typograficzne «Biblii brzeskiej»”, *Tematy i Konteksty* 6 [2016] 36–59; K. Krzak-Weiss, „Inne spojrzenie na wariantowość pierwszego wydania Biblii Leopoldy”, *Jak wydawać teksty dawne* [red. K. Borowiec *et al.*] [Poznań: Rys 2017] 297–312; I. Kwilecka, „Die Brester Bibel: Kulturgeschichtliche und sprachliche Fragen der Übersetzung”, *Biblia święta to jest Księgi Starego i Nowego Zakonu. II. Księgi Nowego Testamentu* [red. H. Rothe – F. Scholz] [Paderborn: Schöningh 2001] 1485–1660), wpływu dawnego edytorstwa na nowoczesne przekłady biblijne (np. R. Pietkiewicz, „Biblia Tysiąclecia” w tradycji polskiego edytorstwa biblijnego [Dys. Papieski Wydział Teologiczny; Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny 2004] 36–56, <http://digital.fides.org.pl/publication/819> [dostęp: 21.03.2021]), modeli edytorskich (np. R. Aleksandrowicz, „Tekst natchniony w obliczu nowych technologii”, *Teologia i Człowiek* 36 [2016] 149–166) czy oczywiście językowych (np. E. Belcarzowa E., *Polskie i czeskie źródła przekładu Biblii Leopoldy* [Kraków: Lexis 2006]).

9 Kształt edycyjny wydań XIX-wiecznych w stosunkowo szerokim zakresie porusza Maria Kossowska (*Biblia w języku polskim*, 113–167). Wybrane zagadnienia porusza np. M. Ptaszyk, „Okoliczności wydania Biblii Wujka z 1821 roku”, *Pamiętnik Literacki* 87/3 (1996) 133–154.

być warte zbadania i stanowi punkt wyjścia dla przedstawianego artykułu. Najważniejszym zadaniem, stojącym przed tym opracowaniem, staje się przegląd poszczególnych wydań Biblii w języku polskim w wieku XIX w celu znalezienia modeli edytorskich, co możliwe będzie dzięki opisaniu tychże wydań tak pod względem czysto edycyjnym, jak i zawartego w nich materiału. Stanowić to będzie pierwszą część opracowania. Autor, przed dokonaniem wspomnianego przeglądu, założył, że jeśli poszczególne modele będą wyraźnie zbliżone, postara się także wskazać i opisać główne linie edytorskie (co będzie stanowiło drugą część opracowania). W swoim artykule autor jako materiał źródłowy wykorzystał dostępne w Internecie kopie cyfrowe¹⁰ kolejnych wydań, a także egzemplarze Biblii, do których miał dostęp w ramach badania kilku kolekcji prywatnych¹¹.

1. Opis podstawowych modeli edytorskich

Poniżej w poszczególnych podpunktach zgromadzono informacje o kolejnych, wzorcowych wydaniach Biblii. Przedstawiane zestawienie ma charakter chronologiczny, niemniej zostało podzielone na dwie części – najpierw opisano edycje opierające się na tłumaczeniu zawartym w Biblii Gdańskiej (BG)¹², następnie zaprezentowano druki oparte na tłumaczeniu ks. Jakuba Wujka (Biblia Wujka – BW)¹³.

¹⁰ Hiperłącza do kopii cyfrowych umieszczono w Załączniku.

¹¹ Opisując każdy model, autor starał się porównywać przynajmniej 2 egzemplarze każdego wydania. Czasami między egzemplarzami pojawiały się pewne różnice typograficzne, często jednak o minimalnym znaczeniu.

¹² Za tłumacza Biblii Gdańskiej uchodzi polski duchowny i teolog reformowany Daniel Mikołajewski (1560–1633) (por. np. Pietkiewicz, *Biblia Polonorum*, I, 498–499). Niemniej nie ustalono, czy Mikołajewski faktycznie był tłumaczem całości tekstu. Zresztą równie problematycznie wygląda sytuacja w przypadku tłumaczenia ks. J. Wujka (1541–1597) – uznaje się, że dokonał on przekładu całości Biblii, niemniej tekst, który ukazał się w 1599 r. był przeredagowany przez komisję jezuicką, co zmieniło w jakiejś części tłumaczenie pierwotne (patrz np.: Pietkiewicz, *Biblia Polonorum*, I, 458–459).

¹³ Postąpiono tak w celu łatwiejszego wskazywania podobieństw między edycjami. Jak będzie można zaobserwować, niektóre wydania (cały wygląd książki) oparte na tym samym tłumaczeniu często są do siebie dość podobne. Listę rozpoczęto od BG z tego powodu, że był to pierwszy druk Biblii w języku polskim w XIX wieku (pomijając wariant tytułowy BW z 1806 r., będący ponownym wprowadzeniem do obiegu wydania z 1771 r.).

1.1. Edycje Biblii Gdańskiej

1.1.1. Berlin 1810 r.

Pełny tytuł brzmi: „Biblia to jest Wszystko Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza według Edycyi Biblii Gdańskiej w Roku 1632 wydanej ułożone a teraz dla Pożytku Zborów Polskich Protestańskich podług Biblii Królewickiej w Roku 1738 wydanej na nowo przedrukowane”.

Rys. 1. Biblia, wydanie z roku 1810

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Analizowane wydanie – zwane też czasami „Biblią Berlińską” – jest tak naprawdę przedrukiem tzw. Biblii Królewickiej¹⁴ z roku 1738. Jest też siódmym wydaniem BG w historii. Zasadniczą różnicę między wydaniem stanowi rozmiar książki – opisywana edycja jest większa od pierwowzoru. Niemniej wydaniu temu bardzo blisko do wydań XVIII-wiecznych.

Berlińska Biblia była wydrukowana przez Späthena w małej ósemce z użyciem czcionki typu gotyckiego. Pozycja zawiera księgi deuterokanoniczne wraz

¹⁴ Nazwa pochodzi od miejsca wydania, ale co najważniejsze – w wydaniu tym dokonano pewnych modyfikacji tekstu (tzw. „rewizja królewicka”), które były często uwzględniane w następnych edycjach.

z apokryfami¹⁵. Tekst Starego Testamentu (ST) składa się z 968 stron, następnie idą apokryfy (240 stron), a w końcu Nowy Testament (NT), liczący 307 stron. Biblia obok tekstu zasadniczego zawiera przedmowę Franciszka A. Schultza¹⁶, wykaz tzw. „Ewangelii i lekcji” oraz 15-stronicową Pasję.

Pod względem logicznej struktury ułożenia tekstu książka posiada osobne strony tytułowe dla ST, NT oraz Pasji (nie ma osobno wydzielonej strony dla apokryfów). W zwięzły opis (streszczenie) zaopatrzone są poszczególne rozdziały¹⁷. Zawarto także krótkie informacje o podziałach grup ksiąg. Kolejne księgi nie zaczynają się jednak od nowej karty i nie posiadają podsumowania. W tekście zawarto odniesienia do miejsc paralelnych (konkordancje), wyróżniono „najprzedniejsze wyroki i sentencje”¹⁸, a także zróżnicowano pod względem użytej czcionki formę zapisu Nomina Sacra¹⁹. Brak natomiast – co jest charakterystyczne dla BG – jakichkolwiek komentarzy.

Skład tekstu przyjmuje podział na 2 kolumny (bez rozdzielania tekstu jakąkolwiek linią) i 55 wierszy. W przypadku żywej paginy w nagłówku strony zawarto dość klasyczny układ informacji: tytuł księgi, numer rozdziału oraz numer strony; w stopce pojawia się kustosz oraz sygnatura arkusza.

W Biblii nie ma nazbyt wielu elementów graficznych – dwie bardziej skomplikowane ryciny pojawiają się na początku tak ST, jak i NT, a na końcu Pasji znajduje się prosty element dekoracyjny (finalik). Każda z ksiąg zaczyna się większym inicjałem, a kolejne rozdziały posiadają inicjał mniejszy.

Biblia (dokładnie w tym układzie) nie doczekała się już wznowienia, jednakże samo ułożenie tekstu głównego – pomimo pewnych zmian, które nastąpiły w kroju czcionki – zostało powtórzone w licznych wydaniach zapoczątkowanych w Halle w 1854 r.

1.1.2. Królewiec 1823 r.

Pełny tytuł brzmi: „Biblia to iest Wszystko PISMO SWIĘTE Starego i Nowego Przymierza według Edycyi Biblii Gdańskiej w Roku 1632 wydanej ułożone

15 Apokryfy w rozumieniu Kościoła katolickiego: *Modlitwa Manassesa*, 3 i 4 *Księga Ezdrasza* oraz 3 *Księga Machabejska*.

16 Franciszek Albert Schultz (1692–1763), niemiecki teolog luterński. Jego przedmowa pojawiła się w polskim wydaniu Biblii po raz pierwszy w 1738 r., następnie w wydaniu z 1779 r., a później w wydaniach ukazujących się w Halle od 1854 r.

17 Opis ten pozostał niezmienny w kolejnych wydaniach BG w XIX wieku.

18 W analizowanych edycjach Biblii oznaczane specjalnymi znakami (często symbolem rączki i listka). Wskazywano w ten sposób na najistotniejsze lub po prostu najbardziej znane fragmenty Pisma Świętego.

19 Nomina Sacra, czyli skróty imion świętych, stosowane w rękopisach biblijnych, później odpowiednio rozwijane w takiej lub innej formie w tłumaczeniach na inne języki; por. L.W. Hurtado, „The Origin of the Nomina Sacra: A Proposal”, *Journal of Biblical Literature* 117/4 (1998) 655–673.

a teraz dla pożytku Zborów Polskich Ewangelickich podług Biblii Berlińskiej w roku 1810 wydany na nowo przedrukowane”.

Rys. 2. Biblia, wydanie z roku 1823

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Biblia ta – jak podkreślono to już w tytule (a co stanie się częstą praktyką dla kolejnych druków BG w XIX wieku) – bazuje na kształcie edycyjnym zastosowanym w Biblii Berlińskiej, jednakże z tą zasadniczą i dość rewolucyjną różnicą, że po raz pierwszy w BG zastosowano antykwę.

Analizowane wydanie zostało wydrukowane w ósemce (co też staje się pewnym standardem wydawniczym BG), ale tym razem w drukarni Degena w Królewcu. Zawiera księgi deuterokanoniczne wraz z apokryfami. Tekst ST z apokryfami (bez oddzielnej numeracji) zajmuje 1211 stron, a NT – 317. Biblia, obok tekstu zasadniczego, posiada ponownie przedmowę F.A. Schultza, wykaz ewangelii i lekcji oraz Pasję (13 stronicową).

Jeśli chodzi o logiczną strukturę ułożenia tekstu, to zasadniczą część jest praktycznie identyczna z poprzednio omawianym wydaniem. W Biblii nie wyszczególniono jednak dodatku „najprzedniejsze wyroki i sentencje”.

Skład tekstu bazuje na podziale na 2 kolumny (tym razem z linią rozdzielającą) i 55 wierszy. W nagłówku strony zawarto ponownie klasyczny układ informacji: tytuł księgi, numer rozdziału oraz numer strony. W stopce pojawia się kustosz oraz sygnatura arkusza.

W Biblii nie ma wielu elementów graficznych – dwie ryciny pojawiają się na początku tak ST, jak i NT, na końcu Pasji nie ma natomiast elementu dekora-

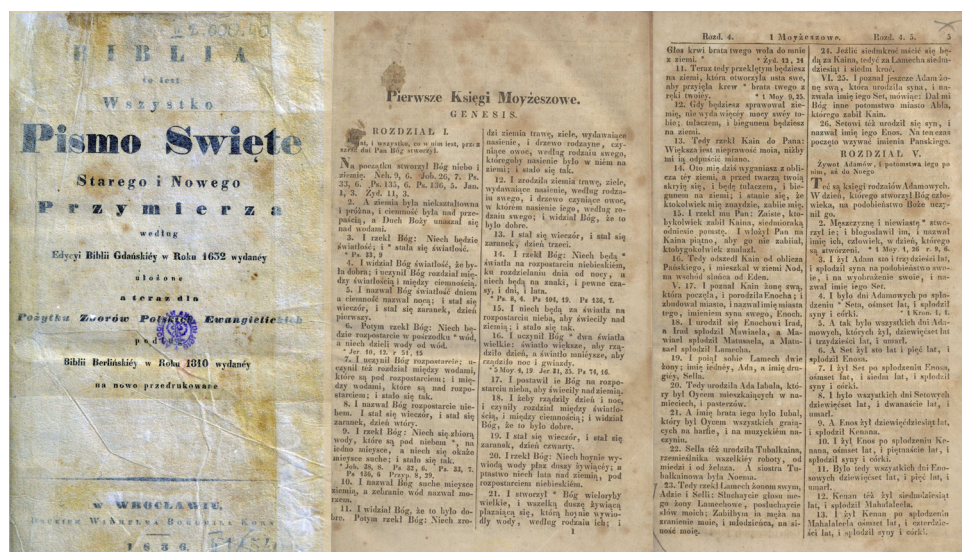
cyjnego. Każda z ksiąg zaczyna się większym inicjałem, kolejne rozdziały także mają inicjały, ale mniejsze.

Analizowana Biblia nie doczekała się kolejnych wznowień w identycznym kształcie edycyjnym.

1.1.3. Wrocław 1836 r.

Pełny tytuł brzmi: „BIBLIA to jest Wszystko Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza według Edycji Biblii Gdańskiej w Roku 1632 wydanej ułożone a teraz dla Pożytku Zborów Polskich Ewangelickich podług Biblii Berlińskiej w Roku 1810 wydanej na nowo przedrukowane”.

Rys. 3. Biblia, wydanie z roku 1836

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Kolejne z opisywanych wydań zapoczątkowało minimalistyczny styl edycji BG (pomimo wyraźnego odwołania się do Biblii Berlińskiej jako wzorca). Nie zmienia się rozmiar książki drukowanej w ósemce (obecne wydane we Wrocławiu u Korna) i antykwa jako podstawowy rodzaj czcionki. Co jednak bardzo istotne, w treści pominięto księgi deuterokanoniczne oraz apokryfy. Tekst ST został zawarty na 973 stronach, a NT na 316. Biblia, poza wspomnianym już hebrajskim zakresem ST oraz tekstem NT, nie zawiera żadnego innego materiału (poza oczywiście kartą tytułową i spisem treści, które to element są zawsze zamieszczane).

W odniesieniu do logicznej struktury ułożenia tekstu, książka zawiera osobne strony tytułowe ST i NT. Kolejne księgi nie zaczynają się od nowej karty i nie posiadają podsumowania. Zawarto natomiast krótki opis poszczególnych rozdziałów, ale brak informacji o podziałach na grupy ksiąg. W tekście zawarto odniesienia do miejsc paralelnych; nie różnicuje się inną czcionką zapisu Nomina Sacra; brak wskazania na „najprzedniejsze wyroki i sentencje” oraz brak komentarzy.

Skład tekstu wykorzystuje układ dwukolumnowy (z linią rozdzielającą) i podzielany na 54 wiersze. W nagłówku strony zawarto: tytuł księgi, numer rozdziału oraz numer strony. W stopce zabrakło kustoszy, ale jest sygnatura arkusza.

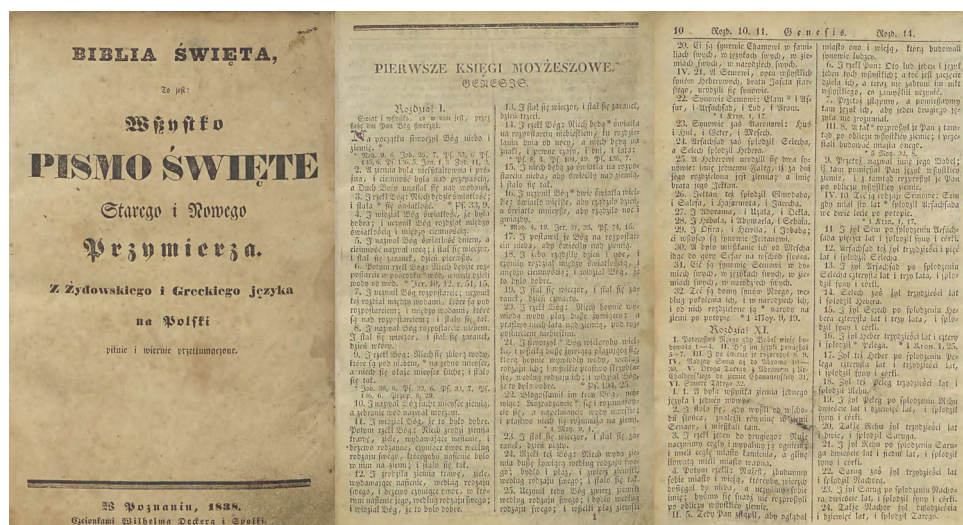
Biblia pozbawiona jest praktycznie jakichkolwiek elementów ilustracyjnych poza inicjałem zaczynającym każdy rozdział.

Analizowany model edytorski wykorzystany został w jeszcze jednej edycji wydrukowanej w Lipsku w 1840 r. u Tauchnitza. Obok tomu ze ST i NT, wydano w roku 1841 apokryfy liczące 240 stron.

1.1.4. Poznań 1838 r.

Pełny tytuł brzmi: „BIBLIA ŚWIĘTA To jest: Wszystko PISMO ŚWIĘTE Starożytnego i Nowego Przymierza. Z Żydowskiego i Greckiego języka na Polski pilnie i wiernie przetłumaczone”.

Rys. 4. Biblia, wydanie z roku 1838

Omawiane wydanie zawiera sporo podobieństw względem wydania wrocławskiego z 1836 r., z tą zasadniczą różnicą, że zamiast antykwy zastosowano czcionkę gotycką. Warty odnotowania jest też fakt pominięcia w tytule Biblii odwołania nie tylko do wydania berlińskiego z 1810 r., ale w ogóle do BG.

Książka została wydrukowana w ósemce w poznańskiej drukarni Deckera. Kontynuując minimalistyczny styl Biblii z Wrocławia, pominięto jakikolwiek dodatkowy materiał i pozostawiono tylko hebrajski kanon ST oraz NT. ST zajmuje 939 stron, a NT 306.

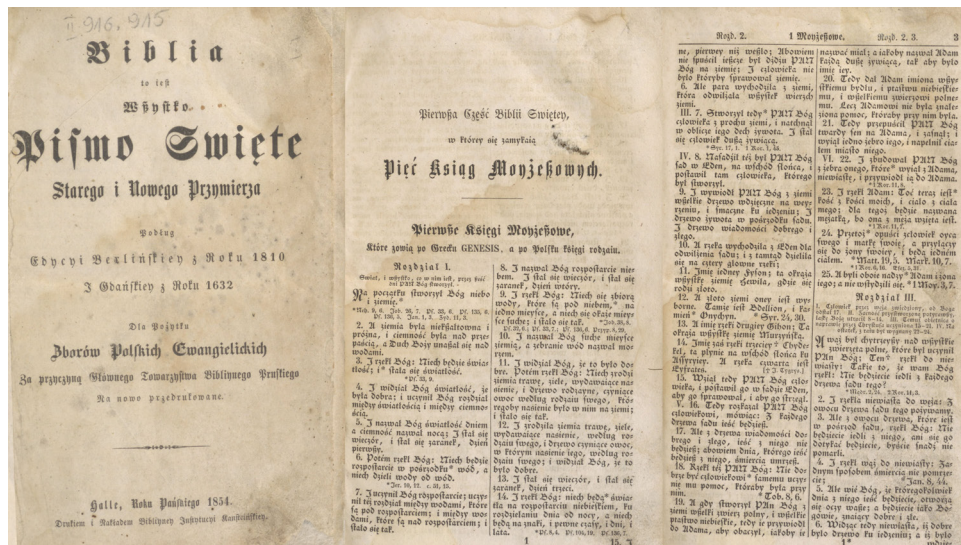
Logiczny układ książki jest identyczny jak w poprzednio opisywanym przykładku. Dotyczy to także braku ilustracji i samego składu tekstu. Jedynym wyjątkiem jest to, że inicjał występuje tylko w pierwszym rozdziale w każdej z ksiąg.

Analizowane wydanie doczekało się 2 kolejnych edycji – lipskiej z roku 1846 (u Tauchintza) oraz wrocławskiej z roku 1855 (drukarnia Grass, Barth i Komp).

1.1.5. Halle 1854 r.

Pełny tytuł brzmi: „Biblia to iest Wszystko Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza podług Edycji Berlińskiej z Roku 1810 I Gdańskiej z Roku 1632 Dla Pożytku Zborów Polskich Ewangelickich za Przyczyną Głównego Towarzystwa Biblijnego Pruskiego Na nowo przedrukowane”.

Rys. 5. Biblia, wydanie z roku 1854

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Biblia wydana w Halle (przez Biblijną Instytucję Kansteińską) w 1854 r. była jedną z najczęściej wznawianych w XIX wieku. W tytule powrócono do zwrotu wskazującego na pochodzenie od Biblii Berlińskiej – w analizowanym przypadku jest to stwierdzenie mocno uzasadnione.

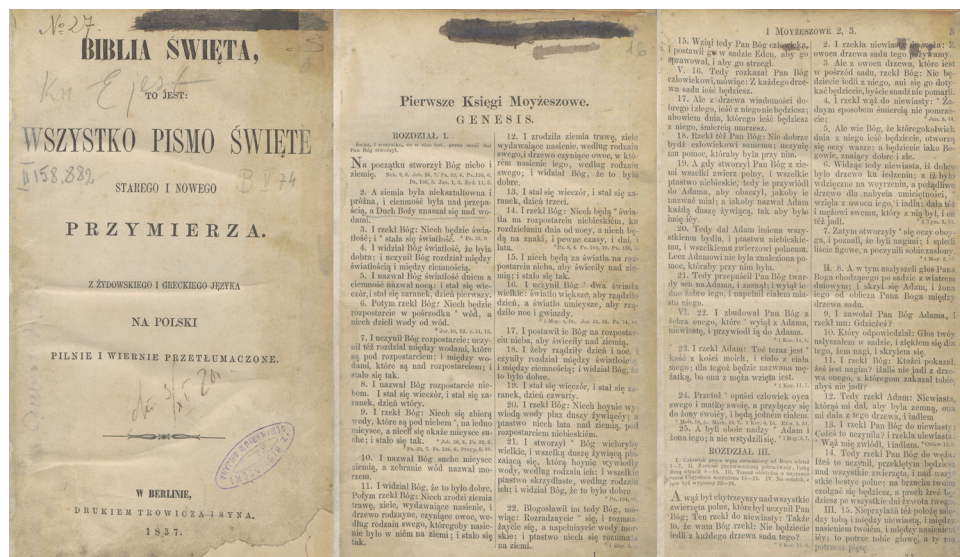
Praktycznie wszystkie uwagi poczynione względem tej edycji są zgodne ze wspomnianym wydaniem berlińskim z 1810 r. (sam tekst główny, poza pewnymi drobnymi różnicami w kształcie czcionki, jest identyczny). Do różnic należy zaliczyć brak w materiale dodatkowym Pasji, a sama przedmowa F.A. Schultza ma inny skład. Tekst jest umieszczony w dwóch kolumnach, ale rozdzielonych linią. Brak jest natomiast ilustracji (są jednak inicjały).

Tak jak wspomniano, Biblia z Halle ukazała się jeszcze parę razy w XIX wieku (łącznie siedem wydań w latach: 1854, 1860, 1872, 1888, 1894, 1897, 1899), a także 2 razy w XX wieku (1907 i 1913 r.). Wydanie z 1913 r. było ostatnim w języku polskim popularnym wydaniem Biblii, które zawierało apokryfy.

1.1.6. Berlin 1857 r.

Pełny tytuł brzmi: „BIBLIA ŚWIĘTA, TO JEST: WSZYSTKO PISMO ŚWIĘTE STAREGO I NOWEGO PRZYMIERZA. Z ŻYDOWSKIEGO I GRECKIEGO JĘZYKA NA POLSKI PILNIE I WIERNIE PRZETŁUMACZONE”.

Rys. 6. Biblia, wydanie z roku 1857

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

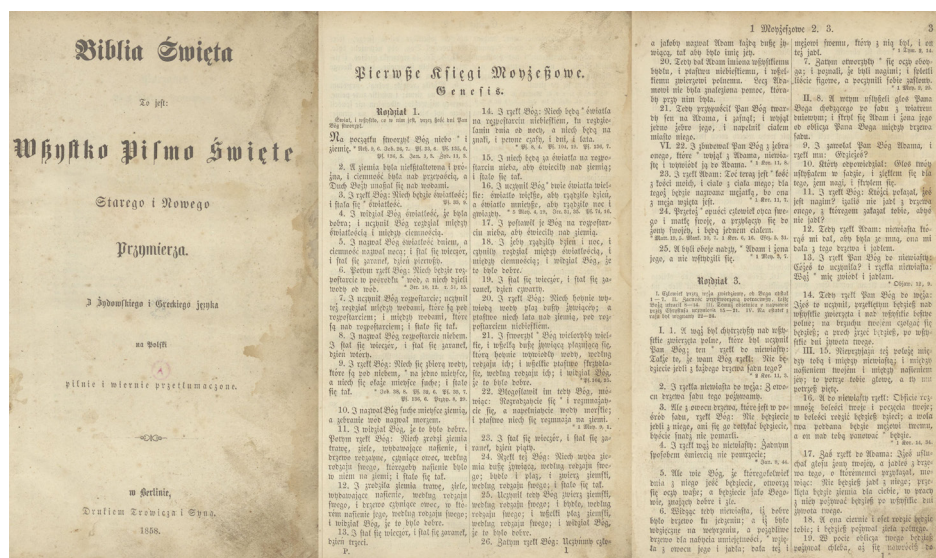
Wydanie berlińskie (ukazało się u Trowicza) z 1857 r. jest kontynuacją minimalistycznej formy zapoczątkowanej przez wydanie wrocławskie z 1836 r. Za odmienny układ książki odpowiada zasadniczo fakt ściślejszego upakowania tekstu (55 wierszy na stronę, w odróżnieniu od 54 w wydaniu wrocławskim) oraz trochę inny kształt czcionki. W efekcie tego ST został wydrukowany na 936 stronach, a NT na 304.

Analizowany wzór został powielony w tej samej drukarni w roku 1861.

1.1.7. Berlin 1858 r.

Pełny tytuł brzmi: „Biblia Święta To jest: Wszystko Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza. Z Żydowskiego i Greckiego języka na Polski pilnie i wiernie przetłumaczone”.

Rys. 7. Biblia, wydanie z roku 1858

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

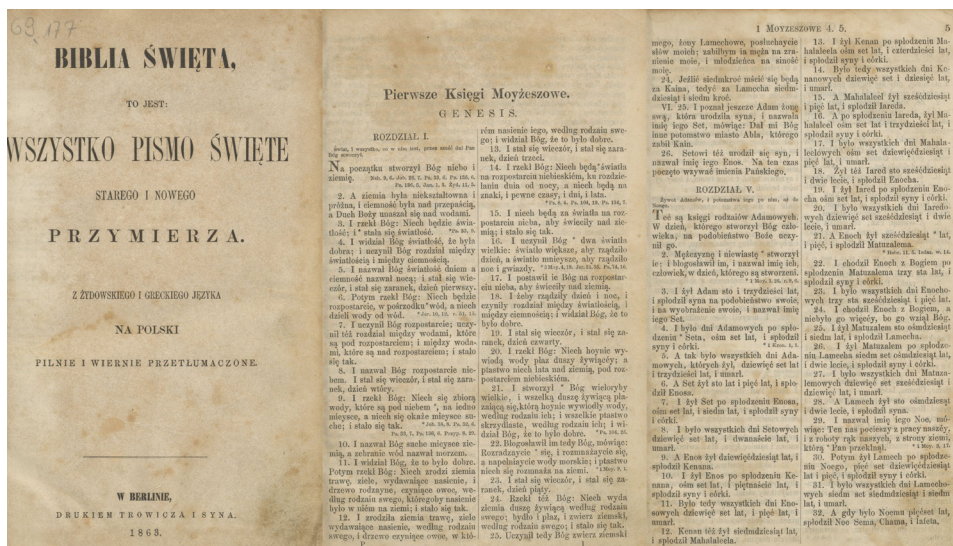
Tak jak w poprzednim przypadku, także obecnie analizowany druk berliński Trowicza z 1858 r. jest kontynuacją minimalistycznego składu Biblii – tym razem jednak czerpie źródło z wersji poznańskiej z 1838 r. Na niewiele odmienny kształt opisywanego wydania wpływa głównie ściślejsze upakowanie tekstu (55 wierszy wobec 54 w wydaniu poznańskim). ST został wydrukowany na 892 stronach, a NT na 290.

Opisywana edycja nie doczekała się identycznego wznowienia.

1.1.8. Berlin 1863 r.

Pełny tytuł brzmi: „BIBLIA ŚWIĘTA TO JEST: WSZYSTKO PISMO ŚWIĘTE STAREGO I NOWEGO PRZYMIERZA. Z ŻYDOWSKIEGO I GRECKIEGO JĘZYKA NA POLSKI PILNIE I WIERNIE PRZETŁUMACZONE”.

Rys. 8. Biblia, wydanie z roku 1863

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Kolejne z wydań berlińskich drukarni Trowicza jest dość wierną kopią wydania z 1857 r. Jednakże ST wydrukowany został na 908 stronach, a NT na 295. Ta spora różnica w liczbie stron wynika jednak nie z innej liczby wierszy na stronie, ale z węższego kroju czcionki.

Opisywana edycja została wznowiona w Berlinie w roku 1865. Należy jednak zaznaczyć, że w przypadku wersji z 1865 r. (w porównaniu do wydania z 1863 r.) następowało przesunięcie ostatniego z wierszy na stronę kolejną.

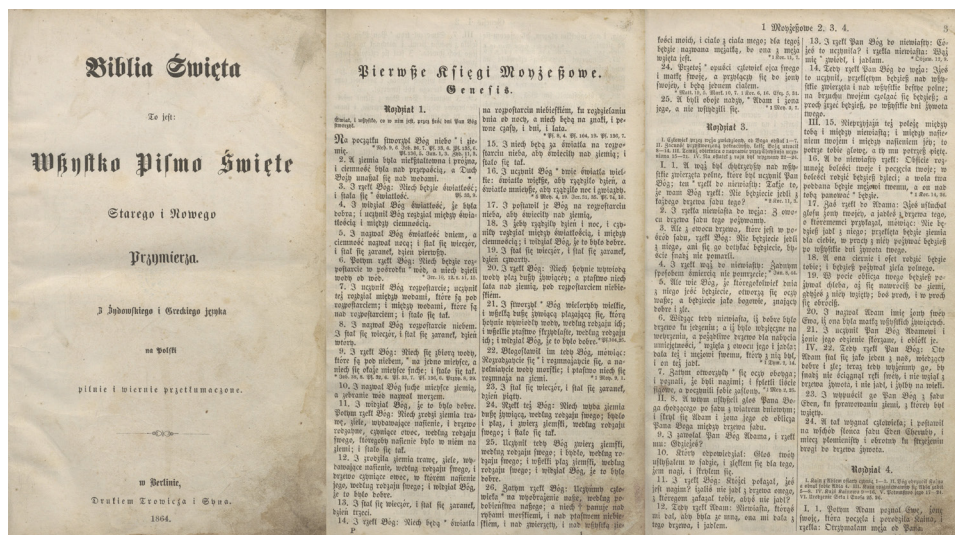
1.1.9. Berlin 1864 r.

Pełny tytuł brzmi: „Biblia Święta To jest: Wszystko Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza. Z Żydowskiego i Greckiego języka na Polski pilnie i wiernie przetłumaczone”.

Jeszcze jedno z wydań berlińskich drukarni Trowicza. Ponownie można dostrzec bardzo duże podobieństwo zarówno do wydania poznańskiego z 1838 r.,

jak i berlińskiego z 1858 r. W przypadku tego wydania tekst ST został wydrukowany na 813 stronach, a NT na 266. Stało się to ponownie nie poprzez zwiększenie liczby wierszy na stronie, ale dzięki umieszczaniu w wierszu większej liczby liter.

Rys. 9. Biblia, wydanie z roku 1864

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Analizowane wydanie doczekało się jeszcze jednej identycznej edycji, wydrukowanej przez Trowicza w 1873 r.

1.1.10. Wiedeń 1867 r., Warszawa 1869 r.

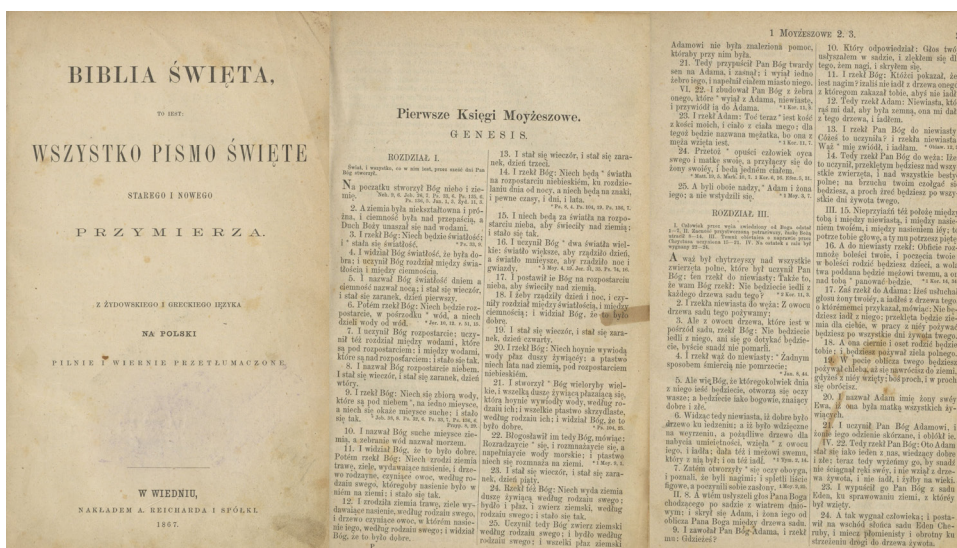
Pełny tytuł brzmi: „BIBLIA ŚWIĘTA TO IEST: WSZYSTKO PISMO ŚWIĘTE STAREGO I NOWEGO PRZYMIERZA. Z ŻYDOWSKIEGO I GRECKIEGO JĘZYKA NA POLSKI PILNIE I WIERNIE PRZETŁUMACZONE”.

Wydanie wiedeńsko-warszawskie okazało się najpopularniejszym modelem edytorskim Biblii w języku polskim w XIX wieku i doczekało się 9 wznowień²⁰. Jest także pierwszym drukiem, który używał się „jednocześnie” w Wiedniu i Warszawie. Fizycznie za druk odpowiadał wiedeński drukarz Holzhausen (za

²⁰ Kolejne, liczne wydania ukazały się w XX wieku. Do końca II wojny światowej dokonano jeszcze przynajmniej 15 wydań; zob. Ł. Zakonnik, „Biblie w języku polskim wydane w latach 1801–1945”, *ABMK* (2021) [w druku].

nakład odpowiadał początkowo Reichard), natomiast dystrybucją na terenie Polski zajmowała się warszawska składnica Kantora. Sam kształt Biblii zasadniczo powielał wzór wydania berlińskiego z 1863 r. (a wcześniej 1857 r., a w końcu wrocławskiego z 1836 r.) – za różnicę w liczbie stron ST (generalnie 850²¹) i NT (273) odpowiadało ponownie inne rozmieszczenie tekstu (tym razem było to 56 wierszy na stronę²², a nie 55 czy 54, jak to było wcześniej). Zauważa się też pewne przeredagowywanie treści streszczeń poszczególnych rozdziałów²³.

Rys. 10. Biblia, wydanie z roku 1867 (1869)

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Tak jak wspomniano, opisywana edycja ukazała się w XIX wieku 10 razy – w Wiedniu i Warszawie (1867, 1869, 1875, 1879, 1890, 1898, 1897, 1898, 1899) oraz w Berlinie (1889). Kolejne druki zamieszczały pewien materiał dodatkowy – mapki nawiązujące do czasów biblijnych czy kronikę rodzinną. Podobnie czyniono w przypadku późniejszych popularnych wydań BG (choć zdarzało się to także w przypadku BW).

21 W wydaniu z 1867 r. tych stron było 844.

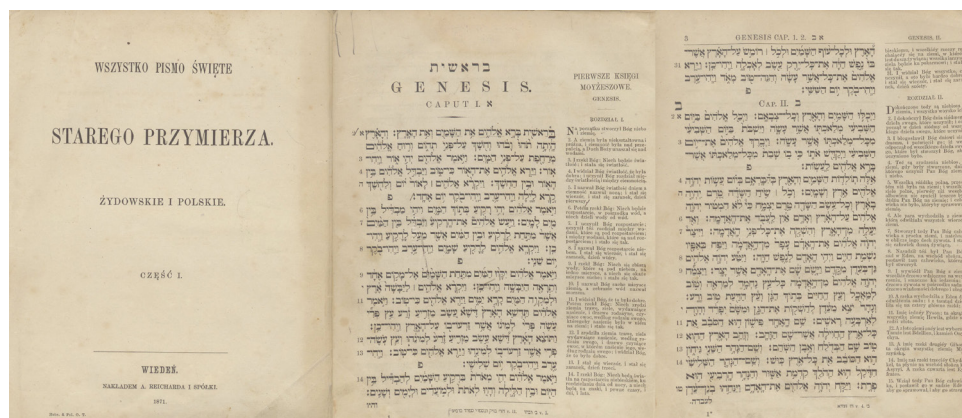
22 W wydaniu z 1867 r. było aż 57 wierszy (w przypadku ST). NT posiadał 56 wierszy na stronę. W związku z powyższym istnieje wątpliwość, czy wydanie z 1867 r. należy klasyfikować oddzielnie, czy też uważać go za pierwowzór dla wydań kolejnych.

23 Por. Kossowska, *Biblia w języku polskim*, s. 164.

1.1.11. Wiedeń 1871 r.

Pełny tytuł brzmi: „WSZYSTKO PISMO ŚWIĘTE STAREGO PRZYMIERZA. ŻYDOWSKIE I POLSKIE”.

Rys. 11. Biblia, wydanie z roku 1871

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Opisywane wydanie jest unikatem polskiej bibliistyki, i to nie tylko XIX wieku. W wydaniu tym zestawiono tekst polski BG z tekstem hebrajskim. Druk w ósemce wyszedł nakładem Reicharda (ale w drukarni Holzhausena). Dwutomowe wydanie zawiera, co zrozumiałe, tylko ST – pierwszy tom kończy się na stronie 660, tom drugi kontynuuje numerację i kończy się na stronie 1384. Wydanie nie zawiera żadnych dodatkowych materiałów.

Jeśli chodzi o logiczny układ tekstu, to kolejne księgi zaczynają się od nowej karty (choć są tu wyjątki), ale nie posiadają podsumowania (poza tekstem hebrajskim). Brak także opisów kolejnych rozdziałów (co zazwyczaj ma miejsce w drukach opartych na BG). Zawarto jednak krótkie informacje o podziałach grup ksiąg. W tekście brak odniesień do miejsc paralelnych. Nie ma także – co uzasadnia obecność tekstu hebrajskiego – specjalnej formy zapisu Nomina Sacra. Nie oznaczono również „najprzedniejsze wyroki i sentencje”.

Skład tekstu został oparty na podziale dwukolumnowym (bez rozdzielania tekstu jakąkolwiek linią), z tym że kolumna z tekstem polskim jest dwukrotnie węższa od kolumny z tekstem hebrajskim. Stronę zapełniają 72 wiersze tekstu w przypadku języka polskiego i 29 wierszy w przypadku tekstu hebrajskiego. W nagłówku strony zawarto kolejny już raz klasyczny układ informacji: tytuł księgi, numer rozdziału oraz numer strony. W stopce pojawia się sygnatura arkuśza, ale także tekst hebrajski dotyczący nazwy księgi i numeru rozdziału. W Biblii

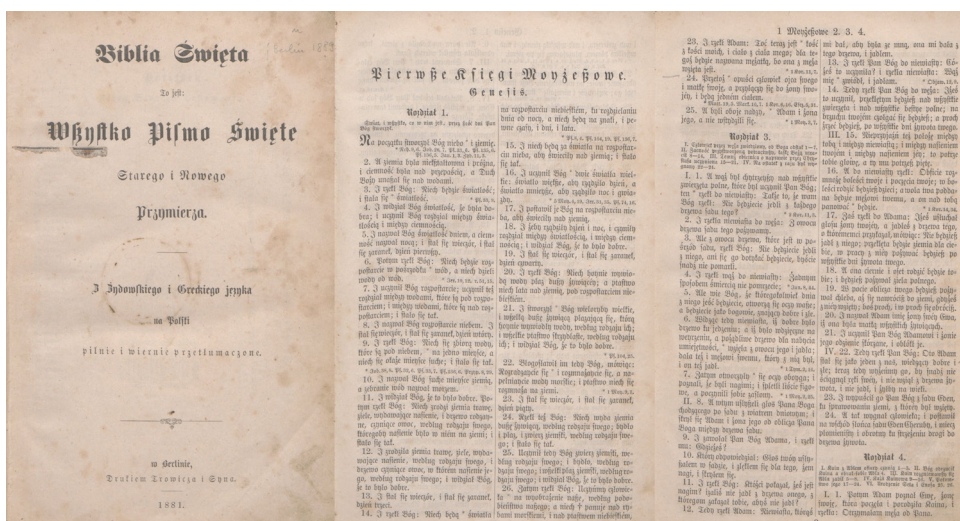
nie ma elementów graficznych. Poszczególne rozdziały w języku polskim zaczyna się inicjałem.

Biblia hebrajsko-polska nie ukazała się już więcej w XIX wieku.

1.1.12. Berlin 1881 r.

Pełny tytuł brzmi: „Biblia Święta To jest: Wszystko Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza. Z Żydowskiego i Greckiego języka na Polski pilnie i wier- nie przetłumaczone”.

Rys. 12. Biblia, wydanie z roku 1881

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Analizowane wydanie powiela generalnie rozwiązania przyjęte w wydaniu berlińskim z lat 1864 i 1858, a początkowo już w wydaniu poznańskim z 1838 r. Jest to także ostatni model edytorski Biblii w języku polskim, w którym zastosowano czcionkę typu gotyckiego. Biblia z 1881 r. numer strony ma umieszczone w stopce, a nie w nagłówku (i jest to unikalna cecha w kontekście wydań BG w XIX wieku). Co ciekawe, w Biblii tekst został umieszczony w 53 wierszach (jest to najmniejsza liczba spośród BG drukowanych w XIX wieku), ale dzięki bardzo wąskiej czcionce tekst ST udało się zawrzeć na 825 stronach²⁴, a NT na 273²⁵.

²⁴ Wydania z lat późniejszych mają 829 stron ze względu na inną numerację początku tekstu.

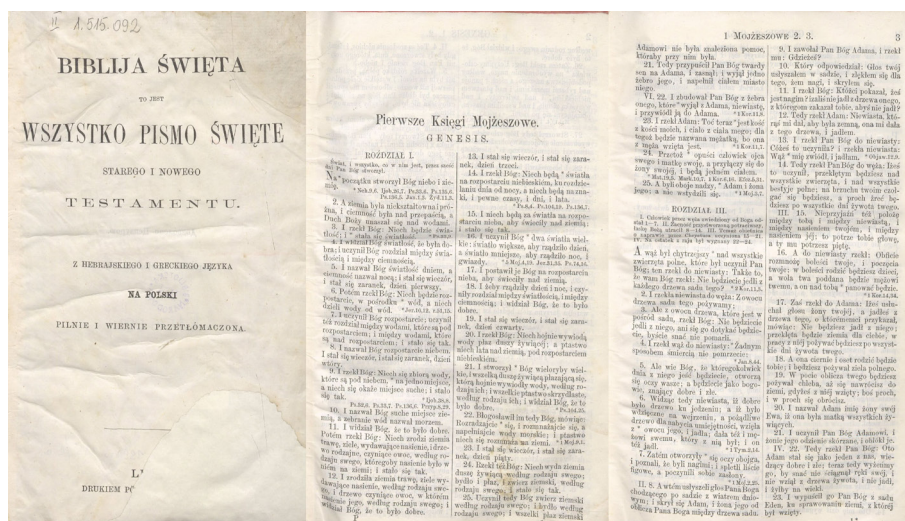
²⁵ Tu także występuje pewien wyjątek – wydania późniejsze mają minimalnie inny układ tekstu w NT, poczynając od księgi 3 J następuje tu przesunięcie paru wierszy w dół.

Wzór bieżącego wydania wykorzystano jeszcze w trzech wydaniach XIX-wiecznych drukowanych w Berlinie w latach 1895, 1897, 1900²⁶.

1.1.13. Warszawa-Wiedeń 1887 r²⁷.

Pełny tytuł brzmi: „BIBLIJA ŚWIĘTA TO JEST WSZYSTKO PISMO ŚWIĘTE STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU. Z HEBRAJSKIEGO I GRECKIEGO JĘZYKA NA POLSKI PILNIE I WIERNIE PRZETŁUMACZONE”.

Rys. 13. Biblia, wydanie z roku 1887

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Prezentowana edycja Biblii stanowiła od końca XIX wieku (i poprzez 1. połowę XX wieku) konkurencyjny układ edycyjny w stosunku do wydania wiedeńsko-warszawskiego 1867(1869) r. Działo się tak pomimo dość analogicznego składu tekstu. Różnicę stanowiło upakowanie na stronie aż 58 wierszy (co było najwyższą liczbą dla drukowanych BG w XIX wieku). Nie pozwoliło to jednak na zmniejszenie liczby stron – wprost przeciwnie – ST został wydrukowany na 856 stronach, a NT na 276. Fakt ten tłumaczy to, że Biblia ta – jako jedyna w XIX wieku – była drukowana w dwunastce. Mimo minimalnie większej liczby

²⁶ W XX wieku Biblia o identycznym układzie (poza sformułowanymi wcześniej zastrzeżeniami) została wydana najprawdopodobniej tylko raz (w 1910 r. w Berlinie).

²⁷ W przypadku tego wydania spotyka się w literaturze informacje o Warszawie – Wiedniu i o roku 1887 (zob. np. Zakonnik, *Biblie w języku polskim*). Niestety, takiego egzemplarza autorowi nie udało się fizycznie odnaleźć. Pierwszą dostępną edycją było wydanie z 1889 r.

stron opisywane wydanie było zdecydowanie najbardziej poręcznym z wydań BG w analizowanym okresie.

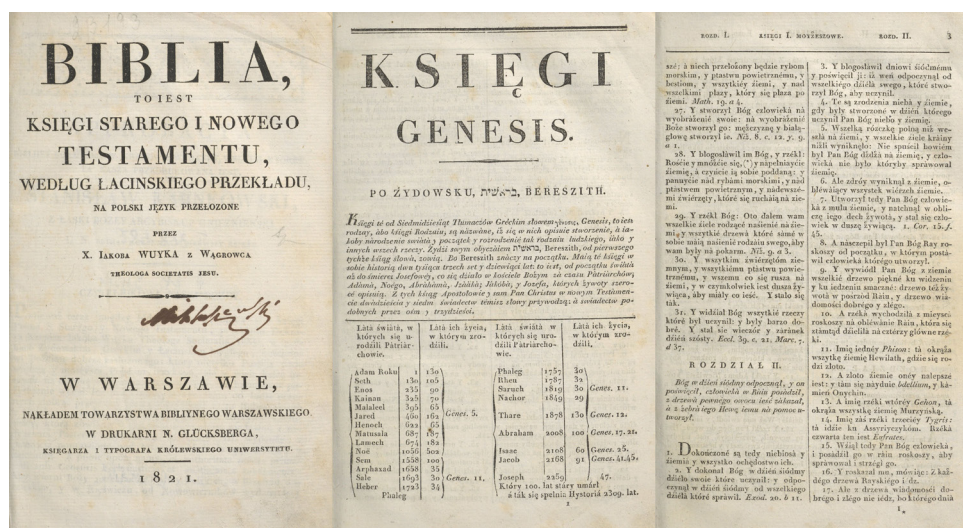
Omawiana edycja doczekała się kilku wznowień w XIX wieku. Ich liczbę można szacować na przynajmniej 6²⁸ – wydania warszawsko-wiedeńskie (1887, 1889, 1891, 1896, 1898) oraz wydanie lipskie (1889).

1.2. Edycje Biblii Wujka

1.2.1. Warszawa 1821 r.

Pełny tytuł brzmi: „BIBLIA, TO JEST KSIĘGI STAREGO Y NOWEGO TESTAMENTU, WEDŁUG ŁACIŃSKIEGO PRZEKŁADU, NA POLSKI JĘZYK PRZEŁOŻONE PRZEZ X. IAKOBA WUYKA Z WĄGROWCA THEOLOGA SOCIETIS JESU”.

Rys. 14. Biblia, wydanie z roku 1821

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Pierwsza edycja Biblii w tłumaczeniu J. Wujka, która pojawiła się w XIX wieku, była też czwartą w historii. Okoliczności wydania omawianej książki były dość burzliwe i zapoczątkowały długoletni konflikt różnych sto-

²⁸ Warto dodać, że w wieku XX (do końca II wojny światowej) ukazało się co najmniej kolejnych 13 edycji; zob. Zakonnik, *Biblie w języku polskim*.

warzyszeń biblijnych z Kościołem katolickim na tle emisji Biblii w języku polskim²⁹.

Sam druk warszawski (z drukarni Glücksberga) pojawił się w małej ósemce i – jak wszystkie analizowane tłumaczenia BW – został wydany z zastosowaniem antykwy. Biblia w swej formie naśladowała wydanie jezuickie z 1740 r., ale niestety wydawca nie zadbał o dokładne odwzorowanie układu tekstu – komentarze zostały zamieszczone na końcu książki, a nie pod tekstem (co więcej, część z nich została pominięta). Sytuacja ta była osiłą wspomnianego w poprzednim akapicie konfliktu i o mało nie doprowadziła do bankructwa drukarza, który nie mógł swobodnie sprzedawać swej edycji. Wydanie obejmowało 2 tomy (czasem można spotykać 3) i zawierało księgi deuterokanoniczne i apokryfy³⁰. Tekst ST wydrukowany został na 1319 stronach (nie ma wyraźnie wyróżnionej części dla apokryfów), a tekst NT na 376 stronach (w oddzielnym tomie). Wydanie wyposażono w stosowne wprowadzenie, przedrukowane z pierwszej edycji BW z 1599 r. (wraz z aprobatą), krótkie podsumowanie oraz dwie części not (komentarzy).

Logiczna struktura ułożenia tekstu zawiera osobne strony tytułowe ST i NT. Kolejne księgi zaczynają się od nowej karty i posiadają podsumowania. Każdy rozdział rozpoczyna streszczenie³¹, brak natomiast podziału poszczególnych ksiąg na grupy. W tekście zawarto odniesienia do miejsc paralelnych. Tak jak wspominało, wydanie posiada komentarze J. Wujka (ale tylko wybrane), które występują w formie not dołączonych na końcu książki. W tekście nie wyróżniono specjalnie zapisu Nomina Sacra, jak i nie oznaczono „najprzedejście wyroki i sentencje” (postępowano tak we wszystkich wydaniach BW w XIX wieku).

Skład tekstu bazuje na podziale na 2 kolumny (rozdzielone linią) i 50 wierszach. W nagłówku strony zawarto: tytuł księgi, numer rozdziału oraz numer strony. W stopce pojawia się jedynie sygnatura arkusza.

W Biblii nie ma nazbyt wielu elementów ilustracyjnych – proste grafiki występują na stronie z aprobatą wydania (autorstwa prymasa Stanisława Karnkowskiego [1520–1603]) oraz na stronie tytułowej NT. Każdy rozdział zaczyna się większym inicjałem.

Biblia dokładnie w tym układzie nie doczekała się już późniejszych wznowień.

²⁹ Por. Ptaszyk, „Okoliczności wydania Biblii Wujka”, 133–154.

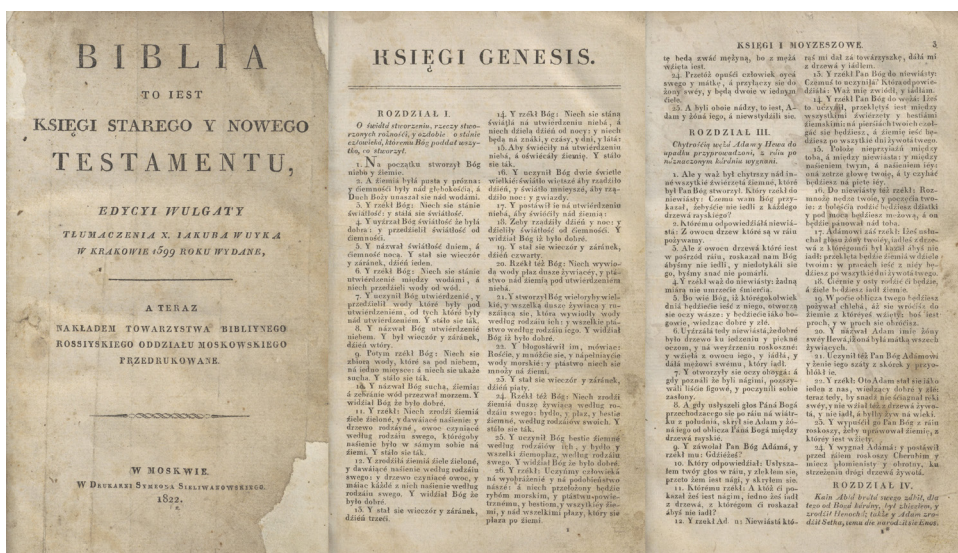
³⁰ Należy pamiętać, że J. Wujek w tłumaczeniu Biblii nie uwzględnił 3 *Księgi Machabejskiej*.

³¹ Streszczenia zastosowane w analizowanym wydaniu ukazywały się w kolejnych wydaniach BW (poza wydaniem polsko-lacińskim według wzorca z 1861 r.). Streszczenia w BW różnią się od streszczeń stosowanych w BG.

1.2.2. Moskwa 1822 (1821) r.

Pełny tytuł brzmi: „BIBLIA TO IEST KSIĘGI STAREGO Y NOWEGO TESTAMENTU, EDYCJI WULGATY TŁUMACZENIA X. IAKUBA WUYKA W KRAKOWIE 1599 ROKU WYDANE, A TERAZ NAKŁADEM TOWARZYSTWA BIBLIJNEGO ROSSIYSKIEGO ODDZIAŁU MOSKIEWSKIEGO PRZEDRUKOWANE”.

Rys. 15. Biblia, wydanie z roku 1822

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Biblia wydrukowana w Moskwie (w drukarni Sieliwanowskiego) stanowiła uwieńczenie prac edycyjnych Towarzystwa Biblijnego w Rosji³². Do analizowanego wydania ST, datowanego na rok 1822, dołączono wydanie NT z 1821 r. (ze zmienioną kartą tytułową, ale z zachowanym pierwotnym rokiem druku).

Edycja moskiewska była wydrukowana w ósemce i reprezentowała dość minimalistyczne podejście przy wydawania Pisma Świętego (co było częstą praktyką różnych towarzystw biblijnych). Nie zmienia to faktu, że w tekście zawarto jednak zarówno księgi deuterokanoniczne, jak i apokryfy. Tekst ST wydrukowano na 1126 stronach (wraz z apokryfami), a NT na 290. Biblia nie zawiera żadnych dodatkowych materiałów poza aprobatą bp. Stanisława B. Sierstrzeńciewicza

³² Wcześniej ukazały się w Rosji trzy wydania NT – w Petersburgu (1815) i Moskwie (1819, 1821).

(1731–1826). Aprobata ta miała na celu zachęcić katolików do korzystania z tego wydania Biblii³³.

Logiczna struktura ułożenia tekstu obejmuje osobne strony tytułowe ST i NT. Kolejne księgi nie zaczynają się od nowej karty i nie posiadają podsumowania. Każdy rozdział ma natomiast streszczenie, brak z kolei podziału poszczególnych ksiąg na grupy. W tekście nie zawarto odniesienia do miejsc paralelnych, brak jest też jakichkolwiek komentarzy.

Skład tekstu bazuje na podziale na 2 kolumny (bez rozdzielenia linią) i 57 wierszach. W nagłówku strony zawarto klasyczny układ informacji – tytuł księgi, numer rozdziału oraz numer strony. W stopce pojawia się jedynie sygnatura arkusza.

Do Biblii nie dołączono żadnych ilustracji, jedynie pierwszy rozdział pierwszej księgi tak ST, jak i NT rozpoczyna się niedużym inicjałem.

Opisywane wydanie nie doczekało się już późniejszej edycji.

1.2.3. Lipsk 1838 (1839) r.

Pełny tytuł brzmi: „BIBLIA to jest KSIĘGI STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU. Na język polski przełożone przez Ks. Jakóba Wujka S.J.”.

Rys. 16. Biblia, wydanie z roku 1838(1839)

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

³³ Biskup S.B. Siestrzeńcewicz uczynił to samowolnie i był za to poddawany krytyce (zresztą jak wcześniej w przypadku wydań NT). Zob. W. Smereka, „Zarys bibliograficzny ważniejszych wydań Biblii ks. Wujka (1593–1950)”, *RBL* 3 (1950) 74.

Edycja lipska (drukowana u Baumgaertnera) stanowi wyjątkową pozycję pośród wydań Biblii w języku polskim nie tylko w XIX wieku, ale w całej historii. Omawiane wydanie³⁴, choć nie było uznawane za w pełni luksusowe³⁵, cechowało się bardzo bogatą oprawą graficzną, której nie dorównywało żadne wcześniejsze, a może i późniejsze wydanie Pisma Świętego – w tłumaczeniu J. Wujka i nie tylko³⁶. ST zawierał ponad „300 obrazów”³⁷, a NT „ponad 170”³⁸. Całość dopełniły bogato zdobione strony tytułowe ST i NT.

Wydanie – podobnie jak druk warszawski z 1821 r. – przeszło dość burzliwą historię starań o otrzymanie akceptacji przez władze Kościoła katolickiego w Polsce. Choć samo wydanie miało na karcie tytułowej ST zamieszczoną informację o przyzwoleniu na druk „Przewielebnego Generalnego Konsystoryum Katolickiego w Królestwie Saskiem”, to tak jak w poprzednim przypadku, problem stanowiła kwestia komentarzy J. Wujka. Wydawca zamieścił ich komplet bez ingerowania w treść, ale niestety uczynił to początkowo (w wydaniu z 1838–1839 r.) na końcu tak ST, jak i NT. Co gorsza, tekst NT był tekstem J. Wujka zaczerpniętym z tłumaczenia z roku 1593/1594, a nie z edycji 1599 r. Wydanie takie zostało odrzucone przez Kościół katolicki jako niezgodne z tekstem oficjalnie przyjmowanym. Wydawca poprawił NT w kolejnym wydaniu (z 1844 r. – uwzględnił w nim tekst z 1599 r. i przesunął komentarze na dół strony). Tak zmieniony NT uzyskał akceptację prymasa Marcina Dunina (1774–1842), niemniej układ ST nie uległ zmianie.

Biblia wychodziła w dwóch osobnych tomach (oddzielnie ST i NT) w ósemce. Co ciekawe, zarówno ST, jak i NT prawie zawsze (a było kilka edycji) posiadały inne daty wydania, co sprawia pewne trudności we wskazywaniu „kompletnych” edycji. Tekst ST wydrukowano na 1249 stronach, a NT na 458 (poczynając od edycji z 1844 r.). Biblia zawiera dość bogaty materiał dodatkowy. Wstęp z Biblii 1599 r. (wraz z aprobatą prymasa Karnkowskiego), rejestr

34 Dodać należy, że typograficznie poszczególne wydania Biblii nie były przygotowane wyłącznie dla czytelnika polskojęzycznego (dotyczy to również – a może zwłaszcza – bogato ilustrowanych wydań, które ukazywały się wcześniej np. w języku niemieckim).

35 Książka nie doczekała się np. drogiej oprawy (choć była to często kwestia indywidualna) i nie cechowały jej znaczne rozmiary. Zaznaczyć jednak należy, że część autorów zalicza to wydanie do elitarnych; por. Pietkiewicz, *Biblia Polonorum*, V, 77.

36 Ostatnią naprawdę bogatą oprawą ilustracyjną cieszyła się Biblia Leopoldy (ok. 290 ilustracji) wydana w latach 1561 i 1575/1577. Bogato ilustrowanym wydaniem XIX-wiecznym była Biblia z ilustracjami Dorégo (230 całostronicowych ilustracji), wydana w Polsce po raz pierwszy w 1873 r. W końcu uwzględnić należy wydanie warszawskie z lat 1893–1895, zdobione „ponad 1000 ilustracjami” (jak zachwalał to wydawca), które to ilustracje często jednak były dość proste i nie związane bezpośrednio z treściami ST lub NT.

37 Autorowi artykułu udało się zliczyć 359 ilustracji w tekście właściwym, 1 ilustrację wykorzystaną w aprobacie dołączonej do Biblii, 2 całostronicowe staloryty.

38 Autor zliczył (według wydania z roku 1844) 169 ilustracji w tekście właściwym, 1 herb biskupi w aprobacie, 3 staloryty.

(50-stronicowy), objaśnienia, wykaz omyłek, potwierdzenia prymasa M. Dunina (dla NT), sumę ST i NT.

Logiczna struktura ułożenia tekstu obejmuje osobne strony tytułowe ST i NT. Kolejne księgi zaczynają się od nowej karty i posiadają podsumowanie (dla NT od 2. wydania). Każdy rozdział posiada krótki wstęp, brak natomiast podziału poszczególnych ksiąg na grupy. W tekście zawarto odniesienia do miejsc paralelnych.

Skład tekstu przyjmuje podział na 2 kolumny (rozdzielone linią) i 55 wierszy. W nagłówku strony zawarto: tytuł księgi, numer rozdziału, numer strony oraz – co stanowi *novum* – dodano opis treści. W stopce pojawia się jedynie sygnatura arkusza.

Kwestie oprawy graficznej poruszono już wcześniej – warto jedynie dodać, że początek każdego rozdziału w księgach rozpoczyna się niedużym inicjałem.

Biblia doczekała się kilku wznowień. ST wyszedł w latach 1838(1839), 1846, 1858 oraz 1860. NT pojawiał się z datą 1838 (liczył sobie 410 stron), 1844, 1854, 1858, 1862 oraz 1872. Można więc mówić o 4 kompletnych wydaniach tej Biblii.

1.2.4. Lwów 1839–1840

Pełny tytuł brzmi: „BIBLIA TO IEST KSIĘGI STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU, WEDŁUG ŁACIŃSKIEGO PRZEKŁADU STAREGO, W KOŚCIELE POWSZECHNYM PRZYIĘTEGO, NA POLSKI JEZYK ZNOWU Z PILNOŚCIĄ PRZEŁOŻONE, Z WYKŁADEM KATHOLICKIM TRUDNIEJSZYCH MIEYSC, DO OBRONY WIARY ŚWIĘTEJ POWSZECHNEJ PRZECIW KACÉRZTWOŃ TYCH CZASÓW NALEŻĄCYCH, PRZEDTYM PRZEZ D. JAKUBA WUYKA Z WĄGROWCA THEOLOGA SOCIETATIS JESU, Z DOZOWIENIEM STOLICE APOSTOLSKIEJ, a nakładem Iego M. Księdza Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, etc. wydane w Krakowie 1599. TERAZ CUM LICENTIA ORDINARII przedrukowane”.

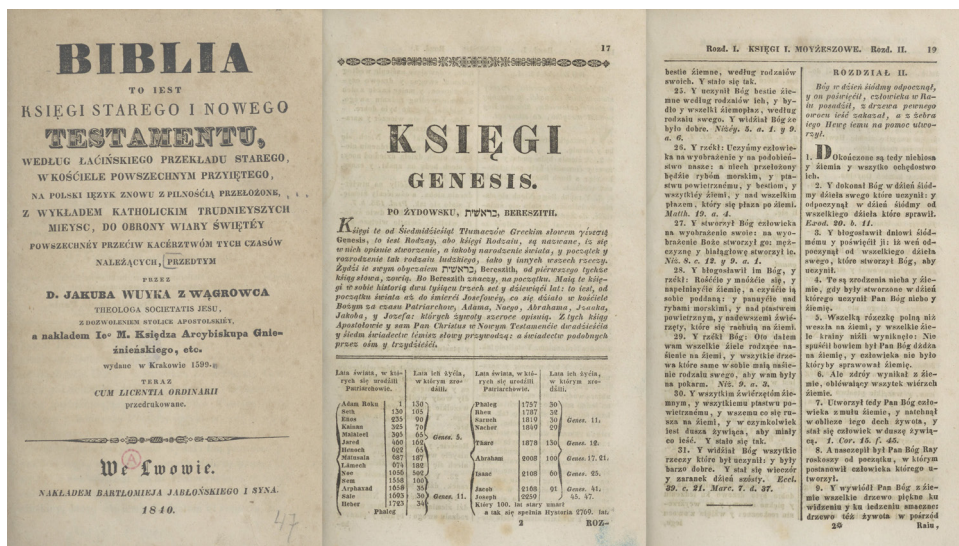
Dwu- lub trytomowe³⁹ wydanie lwowskie (druk Jabłońskiego) ukazało się w małej ósemce i ponownie spotkało się z brakiem pełnej akceptacji ze strony Kościoła katolickiego – znowu z powodu komentarzy J. Wujka, które się w ogóle nie pojawiły w tym wydaniu. Aczkolwiek – analogicznie do wydania moskiewskiego z 1822 r. – wydawca wystarał się o aprobatę wyrażoną przez biskupa katolickiego (tu abp. Franciszka Piszteka [1786-1846], tytułującego się prymasem Galicji i Lodomerii).

Tekst ST (zawierający apokryfy) wydrukowano na 1467 stronach, a NT na 406. Biblia zawiera dość obszerny materiał dodatkowy – wstęp z Biblii z 1599 r.

³⁹ Można spotkać ST wydany w 1 lub 2 tomach. Osobno tom z NT (wydany już w 1839 r.).

(wraz z aprobatą), krótką aprobatę abp. F. Piszteka, sumę ST i NT, spis przedpła-
cicieli, a w końcu 58-ciostronicowy rejestr.

Rys. 17. Biblia, wydanie z lat 1839–1840

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Logiczna struktura ułożenia tekstu obejmuje osobne strony tytułowe ST (bez specjalnego wyodrębnienia apokryfów) i NT. Kolejne księgi nie zaczynają się od nowej karty (poza Pięcioksięgiem), ale mają podsumowania. Każdy rozdział posiada krótki wstęp, uwzględniono także podział poszczególnych ksiąg na grupy. W tekście zawarto odniesienia do miejsc paralelnych.

Skład tekstu bazuje na podziale dwukolumnowym (rozdzielonym linią) i 48 wierszach. W nagłówku strony zawarto klasyczny układ informacji: tytuł księgi, numer rozdziału oraz numer strony. W stopce pojawia się zarówno sygnatura arkusza, jak i kustosz.

Biblia zawiera skromny materiał ilustracyjny – jedną grafikę przy aprobacie oraz jedną na stronie tytułowej NT. Początek każdego rozdziału w księgach rozpoczyna się niedużym inicjałem.

Biblia ta doczekać się miała⁴⁰ jeszcze jednego wznowienia we Wrocławiu w 1843 r (w aż 4 tomach).

⁴⁰ Wydanie to notuje Karol Estreicher (*Bibliografia polska XIX. stulecia* [Kraków 1870] V, 175), ale tej kopii nie udało się zlokalizować autorowi.

1.2.5. Wilno 1861–1864

Pełny tytuł brzmi: „BIBLIA ŁACIŃSKO-POLSKA, CZYLI PISMO ŚWIĘTE STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU. PODŁUG TEXTU ŁACIŃSKIEGO WULGATY, I PRZEKŁADU POLSKIEGO X. JAKÓBA WUJKA T. J. Z KOMENTARZEM MENOCHIUSZA T. J. przełożonym na język polski”.

Rys. 18. Biblia, wydanie z lat 1861–1864

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Wydanie opracowane przez ks. Szymona M. Kozłowskiego⁴¹ jako pierwsze w XIX wieku zostało uznane przez Kościół katolicki w Polsce⁴². Obszerne, dwujęzyczne wydanie było przedsięwzięciem bardzo ambitnym i chyba – w oczach redaktora i wydawców (drukarnia Zawadzkiego) – zakończonym sukcesem, o czym świadczą stosunkowo liczne wznowienia. To wszystko osiągnięto, drukując w latach 1861–1864 aż 4 tomy w formacie dużej ósemki. Poszczególne tomy zawierają: tom 1 (ss. 542) – księgi od Rodzaju do Rut; tom 2 (ss. 1065) – księgi od Pierwszej Samuela do Mądrości; tom 3 (ss. 686) – od Księgi Izajasza do końca ST (w ST nie uwzględniono apokryfów); tom 4 (ss. 844) zawiera NT. W omawianej pozycji dołączono także materiał dodatkowy: rozbudowaną przedmowę redaktora (w tym nawiązanie do wstępu z Biblii 1599 r. wraz z apro-

⁴¹ Szymon Marcin Kozłowski (1819-1899), biskup łucki i żytomierski w latach 1883–1891, następnie arcybiskup mohylewski w latach 1891–1899.

⁴² Kolejne katolickie wydania wspominają właśnie o tym druku (np. we wstępie [strona X] do Biblii wydawanej w Warszawie w latach 1893–1895).

batą), tzw. świadectwa ST w NT, listę przedpłacicieli oraz rejestr (bez oddzielnych numeracji).

Logiczna struktura ułożenia tekstu uwzględnia osobne strony tytułowe dla każdego z tomów. Kolejne księgi zaczynają się od nowej karty i posiadają podsumowania. Uwzględniono podział poszczególnych ksiąg na grupy. Rozdziały posiadają streszczenia (choć inne niż te stosowane w pozostałych wydaniach BW). W tekście zawarto odniesienia do miejsc paralelnych.

Skład, jak zawsze, bazuje na 2 kolumnach (tu rozdzielonych linią), ale tym razem z tekstem łacińskim i korespondującym polskim. Stronę zapełnia 58 wierszy tekstu podstawowego (choć liczba wierszy bywa trudna do określenia, ponieważ analizowana edycja ma na dole strony komentarze – J. Wujka z wydania z 1599 r. oraz komentarze Jana S. Menochiusza⁴³). W nagłówku ponownie zawarto klasyczny układ informacji: tytuł księgi, numer rozdziału oraz numer strony. W stopce pojawia się sygnatura arkusza i krótki opis książki (nr tomu).

Biblia zawiera minimalny materiał ilustracyjny – grafikę z twarzą Jezusa na początku Księgi Rodzaju. Początek pierwszego rozdziału w księgach rozpoczyna się niedużym inicjałem.

Biblia ta doczekała się w XIX wieku jeszcze 2 wznowień – warszawskiego (wydawnictwo Gebethnera i Wolffa 1885–1887) oraz ponownie wileńskiego (Zawadzki 1896–1898)⁴⁴.

1.2.6. Warszawa 1873–1874 r.

Pełny tytuł brzmi: „PISMO ŚWIĘTE STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU PODŁUG TEXTU ŁACIŃSKIEGO WULGATY PRZEKŁAD X. JAKÓBA WUJKA ZATWIERDZONY PRZEZ STOLICĘ APOSTOLSKĄ. WYDANIE NOWE Z OBJAŚNIENIAMI PODŁUG J. FR. ALLIOLI ZAAPROBOWANE PRZEZ KONSYSTORZ ARCHIDYECZYI WARSZAWSKIEJ OZDOBIŁO 230 ILLUSTRACYAMI GUSTAWA DORÉ”.

Omawiane wydanie – ze względu na swoje rozmiary, zastosowane rozwiązania graficzne (m.in. całostronicowe ilustracje), jak i oprawę – stało się chyba najbardziej ekskluzywnym wydaniem Biblii w języku polskim, jakie kiedykolwiek (przynajmniej do tamtej pory) zostało wydrukowane⁴⁵. Całostronicowa aprobata zamieszczona po stronie tytułowej miała zagwarantować akceptację przez Ko-

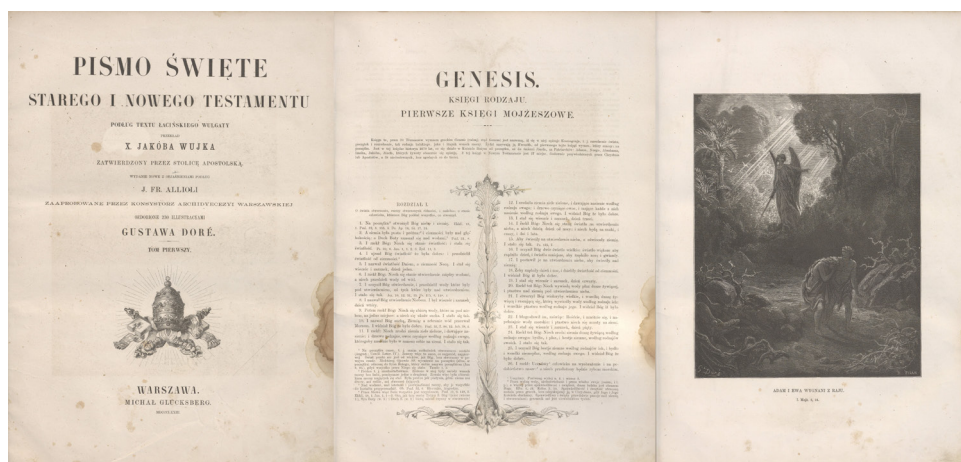
⁴³ Właściwie Giovanni Stefano Menochio (1575–1655), włoski bibliista, jezuita.

⁴⁴ Jedno wydanie ukazało się w XX wieku – ponownie u Zawadzkiego w 1907 r.

⁴⁵ Wydanie to jest uznawane za wyjątkowo ekskluzywne i doczekało się luksusowego faksymile w XXI wieku. Spośród polskich Biblii XIX wieku faksymile (choć już nie tak ekskluzywnego jeśli chodzi np. o oprawę) doczekała się jeszcze Biblia łacińsko-polska w opracowaniu ks. S.M. Kozłowskiego oraz Biblia Wujka z lat 1893–1895.

ściół katolicki w Polsce. Imponujące rozmachem dwutomowe wydanie (choć druk był rozpowszechniany także w formie zeszytów, które można było później samodzielnie oprawić) w formacie folio, które wyszło z drukarni Glöcksberga, składa się ze ST bez apokryfów i NT. Pierwszy tom (który zawiera ST do Księgi Mądrości), składa się z 958 stron, drugi – ma 1076 stron. Podawane liczby są jednak trochę mylące, ponieważ układ dwukolumnowy dzieła posiada numerację oddzielną dla każdej z kolumn (a więc każda fizyczna strona liczona jest podwójnie). Biblia zawiera materiał dodatkowy – wspomnianą aprobatę („Konssystorza Warszawskiego”) oraz wstęp z Biblii z 1599 r. wraz z aprobatą.

Rys. 19. Biblia, wydanie z lat 1873–1874

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Logiczna struktura ułożenia tekstu zawiera osobne strony tytułowe dla każdego z 2 tomów. Kolejne księgi zaczynają się od nowej karty i posiadają podsumowania. Każdy rozdział rozpoczyna krótki wstęp, zastosowano również podział poszczególnych ksiąg na grupy. W tekście zawarto odniesienia do miejsc paralelnych.

Skład tekstu bazuje na podziale na 2 kolumny (rozdzielone bogatym ornamentem) i 64 wiersze. Na dole strony umieszczono krótkie komentarze Josepha F. von Allioli⁴⁶. W nagłówku strony zawarto: tytuł księgi, numer rozdziału oraz numer strony. Stopka jest pusta.

⁴⁶ Joseph Franz von Allioli (1793-1873), teolog katolicki i tłumacz Biblii z języków oryginalnych na niemiecki. Jego tłumaczenia uzyskały oficjalną aprobatę papieską.

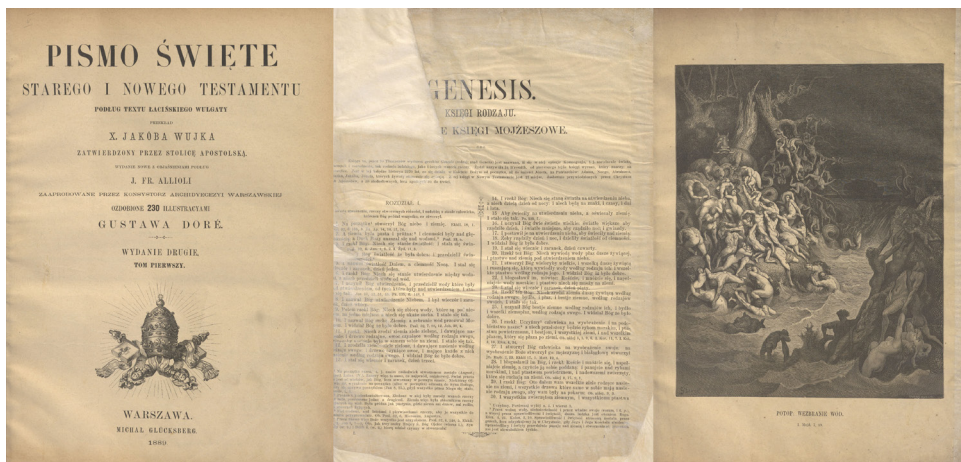
Biblia – jak już wcześniej napisano – zawiera bogaty materiał ilustracyjny: wspomnianą ornamentację rozdzielającą kolumny tekstu (i wchodzącą na stopkę), 230 całostronicowych ilustracji autorstwa Gustawa Dorégo, herby papieskie na stronach tytułowych, a w końcu proste grafiki umieszczane na końcach ksiąg (finaliki). Zrezygnowano z inicjałów na początku rozdziałów, co często miało miejsce w innych wydaniach.

Biblia ta, ze względu na swoją atrakcyjność, stała się pewnym wzorcem dla wydań kolejnych – jednakże w analizowanym kształcie wyszła jeszcze tylko raz (Warszawa 1878).

1.2.7. Warszawa 1889–1890

Pełny tytuł brzmi: „PISMO ŚWIĘTE STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU PODŁUG TEXTU ŁACIŃSKIEGO WULGATY PRZEKŁAD X. JAKÓBA WUJKA ZATWIERDZONY PRZEZ STOLICĘ APOSTOLSKĄ. WYDANIE NOWE Z OBJAŚNIENIAMI PODŁUG J. FR. ALLIOLI ZAAPROBOWANE PRZEZ KONSYSTORZ ARCHIDYECYZY WARSZAWSKIEJ OZDOBIŁE 230 ILLUSTRACYAMI GUSTAWA DORÉ”.

Rys. 20. Biblia, wydanie z lat 1889–1890

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Analizowane wydanie, na pierwszy rzut oka, wydaje się być kopią wydania warszawskiego z 1873–1874 r. Jednakże zakres różnic jest spory. Po pierwsze zrezygnowano z rozmiaru folio na rzecz czwórki. Oprawa graficzna (zachowując jednakże ilustracje Dorégo) stała się uboższa (kolumny tekstu rozdziela zwykła

linia, a nie bogaty ornament). W stopce ponownie pojawiła się sygnatura arkuszy, a tekst liczy sobie 77 wierszy na stronę (co w efekcie dało 846 stron w I tomie oraz 520 + 416 w II tomie)

Wydanie według analizowanego układu, pojawiło się kolejny raz w Warszawie w 1896 r.⁴⁷

1.2.8. Poznań 1888–1891 r.

Pełny tytuł brzmi: „BIBLIA. STARY TESTAMENT WE WYJĄTKACH PODŁUG TŁUMACZENIA KSIĘDZA JAKÓBA WUJKA PRZEZ KSIĘDZA PROBOSZCZA PERLIŃSKIEGO STARANNIE ZESTAWIONYCH, Z DODATKIEM KOMENTARZY MENOCHIUŚA TERAZ NA NOWO WYDANY”.

Rys. 21. Biblia, wydanie z lat 1888–1891

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Kolejne z wydań tłoczono nakładem Księgarni Katolickiej. Ze względu na swoją formę graficzną, ale i bezpośrednie odwołania w tekście⁴⁸, bez wątpliwości stanowi ono kontynuację wydań lipskich Baumgaertnera, zapoczątkowanych w roku 1838. Niemniej dostrzec można różnice: wydanie to ukazało się w czwórce, a ST został wydrukowany na jedynie 711 stronach (NT zmie-

⁴⁷ Wszystkie te wydania ukazywały się jako „wydanie drugie”. Wydanie z 1896 r. ukazało się u Arcta. W XX wieku pojawiło się przynajmniej jeszcze jedno wydanie – w 1911 r.; wydrukował je A.A. Paryski w Toledo, OH. Było ono jeszcze mniejsze i składało się z jednego tomu.

⁴⁸ W NT wyraźnie wskazano, że jest to „wydanie szóste”, nawiązując tą numeracją (błędną) do wydań lipskich. Zaraz za kartą tytułową NT jest także potwierdzenie prymasa Dunina – identyczne z tym stosowanym w wydaniach lipskich od 1844 r.

ścił się – podobnie jak u Baumgaertnera – na 458 stronach). Liczba stron ST stanowi bardzo dużą różnicę w porównaniu do wydań lipskich. Należy jednak zauważyć, co wskazano w samym tytule, że są tu „wyjątki” ze ST. Autor opisywanego wydania Biblii po prostu usuwał konkretne rozdziały (a nawet całe księgi – np. Księga Przysłów które uważał za nazbyt trudne do zrozumienia przez przeciętnego czytelnika⁴⁹. W ST w nagłówku brak także opisu treści.

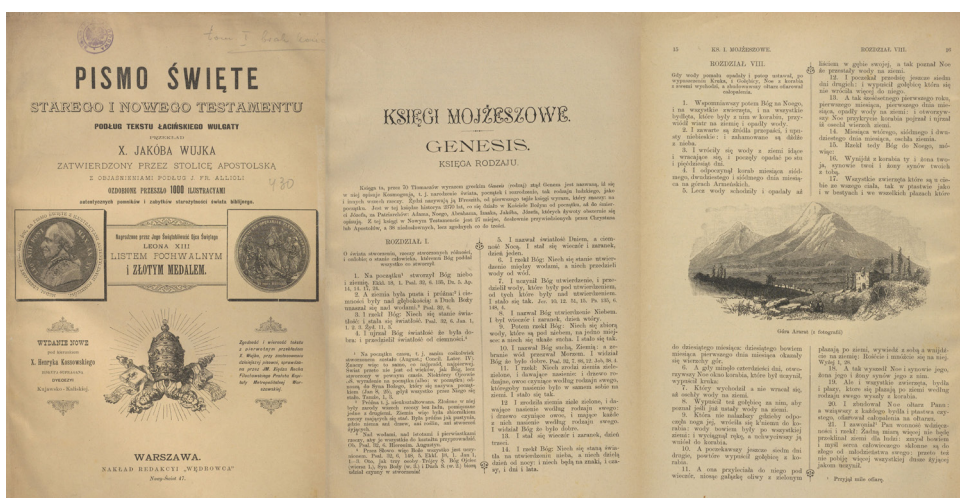
Pod względem graficznym podstawową różnicę w stosunku do wydania lipskiego stanowi bordiura w formie licznych drobnych scenek biblijnych. O ile w NT zmiany praktycznie na tym się ograniczają, o tyle ST ma inny skład tekstu – najważniejszą różnicą jest umieszczenie na dole strony komentarzy (tym razem Menochiusza, a nie J. Wujka), co wydawało się być warunkiem uznania wydania przez Kościół katolicki.

Analizowane wydanie nie doczekało się kontynuacji.

1.2.9. Warszawa lata 1893–1895

Pełny tytuł brzmi: „PISMO ŚWIĘTE STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU PODŁUG TEKSTU ŁACIŃSKIEGO WULGATY PRZEKŁAD X. JAKÓBA WUJKA ZATWIERDZONY PRZEZ STOLICĘ APOSTOLSKĄ Z OBJAŚNIENIAMI PODŁUG J. FR. ALLIOLI OZDOBIŁONE PRZESZŁO 1000 ILUSTRAcjami autentycznych pomników i zabytków starożytności świata biblijnego”.

Rys. 22. Biblia, wydanie z lat 1893–1895

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

49 Por. Kossowska, *Biblia w języku polskim*, 117.

Omawiane wydanie było formalnie najbardziej bogatą w ilustracje Biblią w języku polskim w XIX wieku. Poszczycić też się mogło – jak informuje o tym strona tytułowa – listem pochwalnym i złotym medalem przyznanym przez papieża Leona XIII. Fakt ten miał nie tylko podkreślić pewną elitarność wydania, ale także być świadectwem prawowierności analizowanej edycji.

Książka została wydrukowana w dużej ósemce (nakładem redakcji czasopisma *Wędrowiec*) i ukazała się generalnie w 2 tomach (wydanie to ukazywało się także w formie zeszytów, które można było później oprawić wedle uznania właściciela). Pierwszy z tomów kończy się na księdze Pieśń nad Pieśniami (1732 stron), a kolejny zawiera NT oraz dokończenie ST (818 plus 1016 stron). Należy jednak pamiętać, że podobnie jak w przypadku Biblii z 1873–1874 r., na każdej stronie tekstu zasadniczego znajdują się 2 kolumny osobno numerowane. Co ciekawe, w przypadku przeanalizowanych dwóch konkretnych egzemplarzy wydania z lat 1893–1895, drugi z tomów fizycznie zaczynał się NT, a kończył tą częścią ST, która nie została wydrukowana wcześniej.

Biblia zawiera interesujący materiał dodatkowy: aprobatę zawartą na odwrocie karty tytułowej, 6-stronicowy oryginalny wstęp bp. Henryka P. Kossowskiego⁵⁰ oraz niespotykany nigdzie indziej, bogaty treściowo, 46-stronicowy opis historyczny czasów biblijnych.

Logiczna struktura ułożenia tekstu uwzględnia osobne strony tytułowe tomów. Kolejne księgi zaczynają się od nowej karty i posiadają podsumowania. Każdy rozdział ma krótki wstęp, odnaleźć można także podział poszczególnych ksiąg na grupy. W tekście nie zawarto odniesień do miejsc paralelnych.

Skład tekstu uwzględnia podział na 2 kolumny (rozdzielone linią z delikatnym ornamentem) i 51 wierszy. W nagłówku strony zawarto: tytuł księgi, numer rozdziału oraz numer strony. W stopce pojawia się sygnatura arkusza.

Na uwagę zasługuje zwłaszcza oprawa graficzna dzieła. Już w tytule podkreślono, że w książce zawarto „przeszło 1000 ilustracji”. Autor zdecydował się zweryfikować te deklaracje – i tak, w I tomie udało się znaleźć 481 ilustracji (w tym 3 ze strony tytułowej, 5 dwustronicowych i 20 finalików). W II tomie zliczono 339 ilustracji (w tym 3 na stronie tytułowej, 2 dwustronicowe i 45 finalików). Łącznie dało to zaledwie 820 ilustracji i to nie w tekście zasadniczym. Skąd wynika rozbieżność? Być może wybrany egzemplarz weryfikowany przez autora był niekompletny (choć wydaje się to mało prawdopodobne, a już na pewno nie wyjaśnia tak znaczących różnic), być może wydawca liczył niektóre ilustracje podwójnie (niektóre ilustracje składały się z dwóch części), a być może liczba „ponad 1000” była zabiegiem marketingowym. Pewnym zaskoczeniem dla nabywających to wydanie Biblii mógł być też fakt, że przedstawiane ilustra-

⁵⁰ Henryk Piotr Kossowski (1828–1903), biskup płocki w latach 1884–1889, a następnie biskup pomocniczy kujawsko-kaliski (1889–1903).

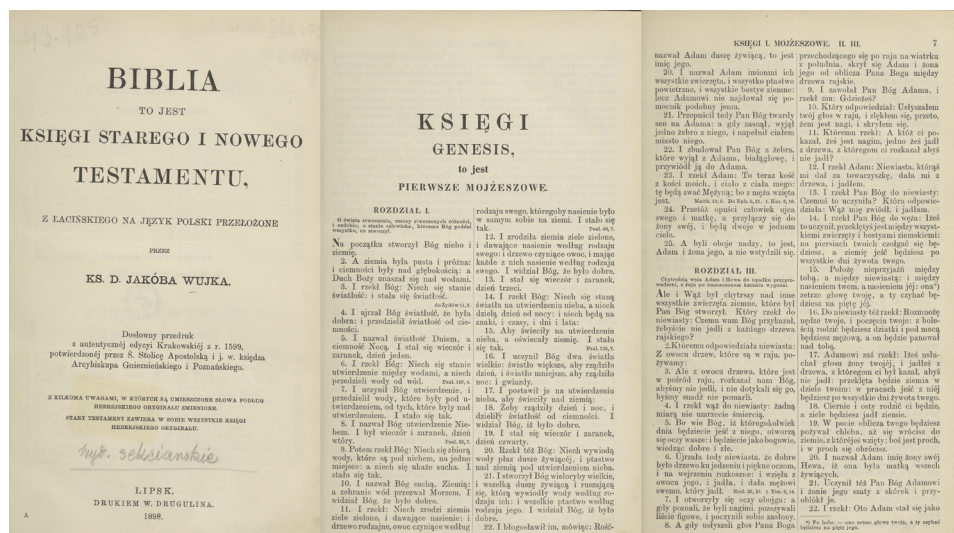
cje w sposób bezpośredni nie łączyły się z treściami prezentowanymi w ST czy NT. Na zestaw grafik składały się: zdjęcia miejsc związanych z Ziemią Świętą, wizerunki różnych władców świata starożytnego (odtworzone np. z monet), grafiki staroegipskie, a nawet obrazki przedstawiające roślinność czy świat zwierzęcy Ziemi Świętej. Dla porządku należy także dodać, że w Biblii nie zastosowano inicjałów na rozpoczęcie kolejnych ksiąg czy rozdziałów.

Wydanie Biblii zostało wznowione przez tego samego wydawcę już w XX wieku – w roku 1909 (z tym zastrzeżeniem, że można go było nabyć w 3 tomach – NT był umieszczony oddzielnie).

1.2.10. Lipsk 1898 r.

Pełny tytuł brzmi: „BIBLIA TO JEST KSIĘGI STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU, Z ŁACIŃSKIEGO NA JĘZYK POLSKI PRZEŁOŻONE PRZEZ KS. D. JAKÓBA WUJKA”.

Rys. 23. Biblia, wydanie z roku 1898

Źródło: Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl> [dostęp: 12.03.2021].

Biblia drukowana przez Drugulina, pomimo miejsca swojego wydania (Lipsk), jest zupełnie odmienna od bogato ilustrowanych wydań Baumbaertnera. Edycja ta (i kolejne, stosunkowo liczne wznowienia) była ponowną, zarzuconą już od ponad 75 lat (od czasów Biblii moskiewskiej z 1822 r.) próbą dostarczenia katolickiego tłumaczenia całości Biblii bezpośrednio przez kościół z towa-

rzystw biblijnych (tu przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne). Tym razem nie starano się jednak nawet formalnie zatroszczyć o uznanie przez władze Kościoła katolickiego, ograniczając się jedynie do stwierdzenia na stronie tytułowej, że wydanie to jest „dosłownym przedrukiem autentycznej edycji Krakowskiej z r. 1599”. Nie zmienia to jednak faktu, że zaraz po wspomnianym tekście pojawia się zdanie, że w edycji tej mamy do czynienia „z kilkoma uwagami [...] podług hebrajskiego oryginału zmienione”, a „Stary Testament zawiera w sobie wszystkie księgi hebrajskiego oryginału” (co oznacza, że w wydaniu tym brak nie tylko apokryfów, ale i ksiąg deuterokanonicznych). Wydawca półjawnie informuje więc, że wydanie jest co prawda według tłumaczenia J. Wujka, ale zredagowane i odmienione na wzór wydań znanych z edycji BG. Wydania te zostały mocno napiętnowane przez władze Kościoła katolickiego w Polsce⁵¹.

Przechodząc do opisu edycji, można zauważyć, że Biblia pojawiła się w ósemce. Tekst ST wydrukowano na 862 stronach, a NT na 286. Książka zawiera 4 mapy historyczne, a także czyste karty do wypełnienia w ramach kroniki rodzinnej.

Logiczna struktura ułożenia tekstu uwzględnia osobne strony tytułowe ST i NT. Kolejne księgi nie zaczynają się od nowej karty i nie mają podsumowania. Każdy rozdział posiada natomiast streszczenie. W omawianej pozycji brak jest grupowania ksiąg, ale w tekście zawarto odniesienia do miejsc paralelnych.

Skład tekstu bazuje na podziale na 2 kolumny (rozdzielone linią) i 56 wierszy tekstu. W nagłówku strony zawarto: tytuł księgi, numer rozdziału oraz numer strony. W stopce pojawia się sygnatura arkusza.

Biblia nie zawiera żadnego materiału ilustracyjnego (poza wspomnianymi mapkami). Początek każdego rozdziału w księgach rozpoczyna się niedużym inicjałem.

Jak wspomniano, Biblia w tym układzie doczekała się kilku dodruków. W XIX wieku było ich jeszcze 2 – ponownie w Lipsku (1899) oraz Wiedniu (1899)⁵².

2. Kształt Biblii polskich XIX wieku – zestawienie

Poniżej w tabelach 1 i 2 zebrano najważniejsze – z punktu widzenia tego artykułu – informacje o polskich Bibliach wydanych w XIX wieku. Informacje te są podsumowaniem rozważań poczynionych w poprzednim punkcie pracy.

⁵¹ Podkreślanie faktu, że wydania „niekompletne” (bez ksiąg deuterokanonicznych), bez komentarzy, a kolportowane obecnie przez towarzystwa biblijne, są nie do przyjęcia przez katolików, można spotkać praktycznie w każdym wstępie uznanych przez Kościół katolicki wydań NT czy całości Biblii. Nie były to jednak zasady nowe – przykładowo przypomniał o tym już w początkach XIX wieku prymas Ignacy Raczyński (1741–1823). Zob. Smereka, „Zarys bibliograficzny”, 73–74.

⁵² W XX wieku (do końca II wojny światowej) były jeszcze kolejne dwie edycje. Kolejne pojawiały się często po II wojnie światowej aż do czasu wydania Biblii Tysiąclecia.

Tab. 1. Polskie Biblie XIX wieku – zestawienie modeli edytorskich, część 1

Rok wydania	Miejsce	Zakres ksiąg ¹	Tłumaczenie ²	Wydawca	Stron
1810	Berlin	SDAN	G	Sphenthenthen	[s. 16] 968, 240, [s. 2] 307 [s. 3] [s. 1] 15
1821	Warszawa	SDAN	W	Glücksberg	[s. 16] 1319, 109, 16 + [s. 3] 376, 155
1822 [1821]	Moskwa	SDAN	W	Sieliwanowski	[s. 4] 1126 + [s. 2] 290
1823	Królewiec	SDAN	G	Degen	[s. 2] XII [s. 1] 1211 [s. 2] 317 [s. 3] [s. 1] 13
1836	Wrocław	SN	G	Korn	[s. 4] 973 [s.4] 316
1838	Poznań	SN	G	Decker i sp.	[s. 1] 939 [s. 1] [s. 1] 306
1838 [1839]	Lipsk	SDAN	W	Baumgartner	[s. 8] VIII, L, 1249 [s. 1] + [s. 14] 458 [s. 2]
1840 [1839]	Lwów	SDAN	W	Jabłoński	[s. 16] 1467 [s. 4] + [s. 2] 406, LVIII
1854	Halle	SDAN	G	Biblijna Instytucja Kansteińska	[s. 2] XIV [s. 2] 968, 240 [s. 2] 309 [s. 3]
1857	Berlin	SN	G	Trowicz i Syn	[s.4] 936 [s.4] 304
1858	Berlin	SN	G	Trowicz i Syn	[s. 4] 892 [s. 4] 290
1861–1864	Wilno	SDN	W	Zawadzki	XXVIII, 542 [s. 4] + [s. 4] 1065 [s. 4] + [s. 4] 686 [s. 2] + [s. 2] 844
1863	Berlin	SN	G	Trowicz i Syn	[s. 4] 908 [s. 4] 295
1864	Berlin	SN	G	Trowicz i Syn	[s. 4] 813 [s. 4] 266
1867 [1869]	Wiedeń	SN	G	Reicherd i sp. (Holzhausen)	[s. 4] 844 [s. 4] 273
1871	Berlin	S	G	Reicherd i sp. (Holzhausen)	[s. 2] 660 [s. 2] 661–1384
1873–1874	Warszawa	SDN	W	Glücksberg	[s. 6] XIII–XXXVI, 958 [s. 5] + [s. 4] 1076
1881	Berlin	SN	G	Trowicz i Syn	[s. 4] 825 (829), [s. 4] 273
1887	Warszaw, Wiedeń	SN	G	Kantor (Holzhausen)	[s. 4] 856 [s. 4] 276
1888–1891	Poznań	SD?N	W	Księgarnia Katolicka	[s. 2] 711 + [s. 2] 458
1889–1890	Warszawa	SDN	W	Glücksberg	[s. 4] XIII–XXVIII 846 [s. 5] + [s. 4] 520 + 416 [s. 4].
1893–1895	Warszawa	SDN	W	Wędrowiec	[s. 4] XII, 1732 szp. [s. 1] + [s. 6] 13–818 [s. 4] III–XLVI, 1016
1898	Lipsk	SN	W	Drugulin	[s. 8] [s. 4] 862, [s. 4] 286 [s. 4]

(1) N – Nowy Testament, S – Stary Testament – kanon hebr., D – księgi deuterokanoniczne, A – Apokryfy; (2) G – tłumaczenie oparte na Biblii Gdańskiej, W – tłumaczenie oparte o tekst J. Wujka; (3) P – tytuł księgi po polsku, Ł – tytuł księgi po łacinie, Ł1 – tytuł księgi po łacinie dla Pięcioksięgu (i Joz), R – numer rozdziału, S – numer strony, A – sygnatura arkusza, O – opis rozdziału,

Nagłówek ³	Stopka ³	„Najprzedsze wyroki i sentencje”	Nomina Sacra	Krój czcionki ⁴	Oddzielna numeracja części Biblii	Karty tytułowe ⁵	Autorstwo przedmowy ⁶
P,Ł,R,S	K,A	T	T	G	T	S,N,A1,P	F
P,Ł1,R,S	A	N	N	Z	T	S,A1,N	W
P,Ł1,R,S	A	N	N	Z	T	S,N	N
P,Ł,R,S	K,A	N	T	Z	T (nie dla apokryfów)	S,N,A1,P	F
P,Ł,R,S	A	N	N	Z	T	S,N	N
P,Ł,R,S	A	N	N	G	T	S,N	N
P,Ł1,R,S,O	A	N	N	Z	T	S,A1,N	W
P,Ł1,R,S	K,A	N	N	Z	T	S,A1,N	W
P,Ł,R,S	K,A	T	T	G	T	S,A1,N	F
P,Ł,R,S	A	N	N	Z	T	S,N	N
P,Ł,R,S	A	N	N	G	T	S,N	N
P,Ł,R,S	A	N	N	Z	T (każdy z tomów)	T	K,W
P,Ł,R,S	A	N	N	Z	T	S,N	N
P,Ł,R,S	A	N	N	G	T	S,N	N
P,Ł,R,S	A	N	N	Z	T	S, N	N
P,Ł1,R,S	A,R oraz opis hebr.	N	N	Z oraz hebr.	N	S	N
P,R,S	Pusta	N	N	Z	T (każdy z tomów)	T	W
P,Ł,R	S,A	N	N	G	T	S,N	N
P,Ł,R,S	A	N	N	Z	T	S,N	N
P,R,S,O (nie w ST)	S,A	N	N	Z	T	S,N	?
P,R,S	A	N	N	Z	T (każdy z tomów)	T	W
P,R,S	A oraz nr zeszytu	N	N	Z	T (każdy z tomów)	T	O
P,Ł1,R,S	A	N	N	Z	T	S,N	N

K – kustosze; (4) G – czcionka gotycka, Z – czcionka zwykła (antykw); (5) S – dla ST, N – dla NT, A1 – apokryfy wydzielone bez oddzielnej strony tytułowej, P – dla Pasji, T – dla kolejnych tomów; (6) F – F.A. Schultz, W – wstęp z Biblii Wujka 1599 r., K – wstęp ks. S.M. Kozłowskiego, O – wstęp ks. bp. H.P. Kossowskiego

Tab. 2. Polskie Biblie XIX wieku – zestawienie modeli edytorskich, część 2

Rok wydania	Miejsce	Grafika (ilość ele.) ¹	Inicjały	Kolumny ²	Wiersze	Oddzielna strona dla ksiąg	Dodatki ³
1810	Berlin	3	T	2B	55	N	W,E,P
1821	Warszawa	2	T	2Z	50	T	W,N,S
1822[1921]	Moskwa	N	T (początek ST i NT)	2B	57	N	A
1823	Królewiec	2	T	2Z	55	N	W,E,P
1836	Wrocław	N	T	2Z	54	N	N
1838	Poznań	N	T	2Z	54	N	N
1838 [1839]	Lipsk	L1	T	2Z	55	T	W,A,R,O,L,S
1840 [1839]	Lwów	2	T	2Z	48	N	W,S,Z,R
1854	Halle	N	T	2Z	55	N	W,E
1857	Berlin	N	T	2Z	55	N	N
1858	Berlin	N	T	2Z	55	N	N
1861–1864	Wilno	1	T	2Z	58	N	W,Z,T,R
1863	Berlin	N	T	2Z	55	N	N
1864	Berlin	N	T	2Z	55	N	N
1867 [1869]	Wiedeń	N	T	2Z	57 (ST), 56 (NT)	N	M,K
1871	Berlin	N	T	2B	72 (pol.), 29 (hebr.)	T (są wyjątki)	N
1873–1874	Warszawa	D1	N	2Z (ornament)	64	T	A,W
1881	Berlin	N	T	2Z	53	N	M,K
1887	Warszawa, Wiedeń	N	T	2Z	58	N	M,K
1888–1891	Poznań	?	T	2Z	55	T	A,?
1889–1890	Warszawa	D2	N	2Z	77	T	A,W
1893–1895	Warszawa	W1	N	2Z (prosty ornament)	51	T	W,H,A
1898	Lipsk	N	T	2Z	56	N	M,K

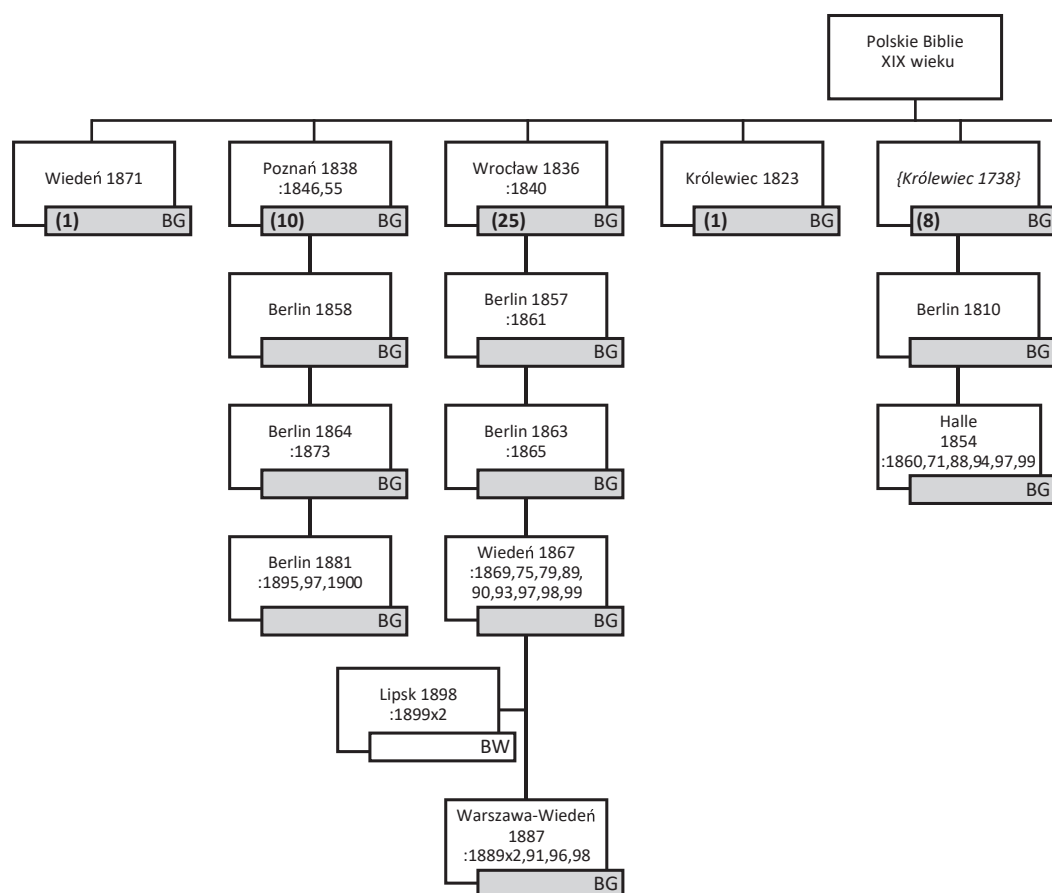
(1) L1 – ST: 359 rycin, 1 w aprobacie, 2 staloryty; NT: 169 rycin, 3 staloryty, 1 herb biskupi; 2 bogato ilustrowane strony tytułowe; D1 – 230 ilustracji G. Dorégo, zdobienia między kolumnami, grafiki na końcu ksiąg, herb na stronie tytułowej x 2; D2 – 230 ilustracji G. Dorégo, grafiki na końcu ksiąg, herb na stronie tytułowej x2; W1 – „ponad 1000”, obliczenia własne autora wskazały jedynie 820 ilustracji (w tym 6 na stronie tytułowej oraz 65 finalików). (2) 2B – 2 kolumny bez linii rozdzielniczych.

	Miejsca paralelne	Komentarze	Streszczenie	Wydzielone grupy ksiąg	Suma przed księgą	Format	Kolejne wydania (tylko XIX wiek)
	T	N	T	T	N	8	–
	T	Wujek – koniec książki	T	N	T	8	–
	N	N	T	N	N	8	–
	T	N	T	T	N	8	–
	T	N	T	N	N	8	Lipsk (1840)
	T	N	T	N	N	8	Lipsk (1846), Wrocław (1855)
	T	Wujek – ST na końcu, NT – pod tek- stem (poza wyd. 1)	T	N	T (NT od wyd. 2)	8	Lipsk (1846 [1844], 1858 [1854], 1858 [1860])
	T	N	T	T	T	8	Wrocław (1843)
	T	N	T	T	N	8	Halle (1860, 1871, 1888, 1894, 1897, 1899)
	T	N	T	N	N	8	Berlin (1861)
	T	N	T	N	N	8	–
	T	Wujek (koniec roz- działu) + Menochiusz (pod tekstem)	T	T	T	8	Warszawa (1885–1887), Wilno (1896–1898)
	T	N	T	N	N	8	Berlin (1865)
	T	N	T	N	N	8	Berlin (1873)
	T	N	T	N	N	8	Warszawa – Wiedeń (1869, 1875, 1879, 1890, 1893, 1897, 1898, 1899), Berlin (1889)
	N	N	N	T	N	8	–
	T	Allioli (pod tekstem)	T	T	T	F	Warszawa (1878–1879)
	T	N	T	N	N	8	Berlin (1895, 1897, 1900)
	T	N	T	N	N	12	Warszawa – Wiedeń (1889, 1891, 1896, 1898), Lipsk (1889)
	T	Wujek, Meno- chiusz – ST i NT – pod tekstem	T	N	T (w NT)	4	–
	T	Allioli (pod tekstem)	T	T	T	4	Warszawa (1896–1899)
	N	Allioli (pod tekstem)	T	T	T	8	–
	T	N	T	N	N	8	Wiedeń (1899), Lipsk (1899)

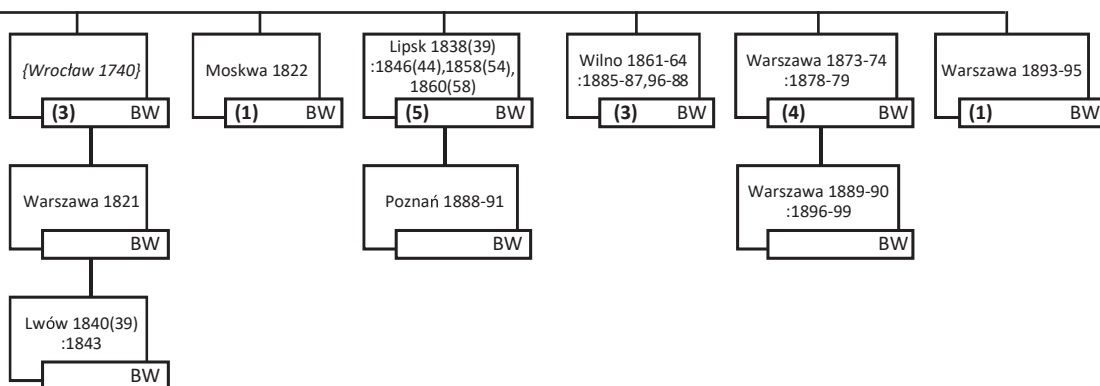
lającej, 2Z – 2 kolumny z linią rozdzielającą (3) W – wstęp, E – wykaz ewangelii i lekcji, P – Pasja, N – noty do ksiąg (komentarze), O – objaśnienia, L – lista omyłek, R – rejestr, Z – lista przedpłacicieli, S – suma Biblii, A – aprobaty, K – kronika rodzinna (nie wszystkie egz.), M – mapki (nie wszystkie egz.), T – świadectwa ST w NT, H – zarys historyczny.

Na schemacie poniżej (rys. 24) przedstawiono kolejne wydania Biblii w kontekście określonych zależności edycyjnych. Przez określone zależności edycyjne rozumiano zwłaszcza: zastosowaną rodzinę kroju czcionki, wykorzystanie ilustracji, podobny skład tekstu (np. elementy zawarte w żywej paginie), zakres materiału dodatkowego, a w końcu zawarte narzędzia wspomagające analizę

Rys. 24. Linie modeli edytorskich polskich Biblii XIX-wiecznych

tekstu właściwego (streszczenia, konkordancje itp.). Zależności te utworzyły swoiste linie modeli edytorskich. Na przedstawianym schemacie Biblie oparte na BG mają belkę z ciemnym kolorem tła, a te oparte na BW – kolor biały. W belkach po lewej stronie umieszczono liczbę edycji w ramach poszczególnych gałęzi.

3. Główne linie modeli edytorskich

Schemat pokazany na rys. 24 przedstawił kilka głównych linii, według których kształtowały się Biblie polskie XIX wieku. Poniżej zamieszczono krótki opis tych linii (generalnie pomijając te gałęzie, w których był tylko jeden reprezentant).

3.1. „Linia wrocławska” 1836 r.

Bez wątpienia najpopularniejszą linią była ta zapoczątkowana we Wrocławiu w 1836 r. Korzysta z niej aż 25 wydań Biblii (generalnie BG, ale i 3 BW). Do najważniejszych jej cech należy: nieuwzględnianie ksiąg deuterokanonicznych i apokryfów; brak jakichkolwiek materiałów dodatkowych związanych z treścią książki poza streszczeniem kolejnych rozdziałów i odnośnikami do miejsc paralelnych; brak przedmowy czy aprobaty; brak ilustracji (pojawiały się jedynie inicjały, w wydaniach późniejszych także np. mapki); poręczny format (zwykle ósemka, choć zdarzała się i dwunastka); nagłówek składający się z tytułu książki, numeru rozdziału i numeru strony; podział 2-kolumnowy rozdzielony linią; liczba wierszy między 54 a 58; zastosowanie antykwy. Bliskie temu opisowi były Biblia z Królewca z 1823 r. i z Moskwy z 1822 r. Jednak w obydwu przypadkach główną cechą rozróżniającą był dołączony albo materiał dodatkowy, albo rozszerzony zakres ksiąg.

3.2. „Linia poznańska” 1838 r.

Druga najpopularniejsza linia swój początek bierze w Poznaniu w 1838 r. Korzysta z niej 10 edycji Biblii (wszystkie oparte na BG). Charakterystyka tej linii jest dość mocno zbliżona do poprzednio omawianej i cechuje się następującymi elementami: nieuwzględnianie ksiąg deuterokanonicznych i apokryfów; brak jakichkolwiek materiałów dodatkowych związanych z treścią książki poza krótkim opisem kolejnych rozdziałów i odnośnikami do miejsc paralelnych; brak przedmowy czy aprobaty; brak grafiki (są jedynie inicjały, ewentualnie występują także mapki), poręczny format (ósemka), nagłówek składający się z tytułu książki, numeru rozdziału i numeru strony (poza wydaniem z 1881 r., w którego przypadku numeracja stron pojawiła się w stopce); podział 2-kolumnowy rozdzielony linią; liczba wierszy między 53 a 55. Zasadniczą różnicą w porównaniu do wcześniejszego modelu wrocławskiego jest zastosowanie czcionki typu goetyckiego i inny sposób stosowania inicjałów.

3.3. „Linia królewiecka” 1738 r. („berlińska” 1810 r.)

Trzecią pod względem liczby edycji w XIX wieku była linia, która po raz pierwszy pojawiła się jeszcze w Królewcu w XVIII wieku (1738) i która została przyjęta i rozpowszechniona dzięki wydaniu berlińskiemu z 1810 r. Łącznie w XIX wieku można doliczyć się ośmiu publikacji bazujących na tym rozwiązaniu, a warto zaznaczyć, że opisywany układ tekstu był wykorzystywany w przeciągu aż trzech stuleci – od 1. połowy XVIII wieku aż do 1. połowy wieku XX. W rozważanym przypadku uwzględniono tak księgi deuterokanoniczne, jak i apokryfy. W materiałach dodatkowych można odnaleźć wstęp autorstwa F.A. Schultza oraz tzw. wykaz Ewangelii i Lekcji (w wydaniu berlińskim jest dołączona także Pasja). W tekście występuje stosunkowo bogaty materiał pomocniczy służący studiowaniu tekstu: wykaz miejsc paralelnych, oznaczone „najprzedniejsze wyroki i sentencje”, streszczenia rozdziałów, a nawet specjalne zróżnicowanie pisania Nomina Sacra. Wydania cechuje ponownie poręczny format (ósemka). W nagłówku strony występuje nazwa księgi, numer rozdziału oraz numer strony. W stopce można znaleźć sygnaturę arkuszy oraz kustosze. Zastosowano podział dwukolumnowy (w wydaniu berlińskim bez rozdzielania linią), a liczba wierszy wynosi 55. Wszystkie wydania cechuje ta sama liczba stron tekstu zasadniczego. Właściwie jedyną różnicą pomiędzy wydaniem jest występowanie grafiki (3 ilustracje) i Pasji w wydaniu berlińskim.

Powyższe linie stosowane były generalnie dla edycji opartych na tłumaczeniu BG. Poniżej przedstawiono 4 linie dla wydań BW.

3.4. „Linia wrocławska” 1740 r. („warszawska” 1821 r.)

Pierwsza z linii modeli edytorskich opartych na tłumaczeniu BW zapoczątkowana została przez wydanie jezuickie, które ukazało się we Wrocławiu jeszcze w XVIII wieku (1740). Jej pierwszym XIX-wiecznym przykładem jest druk warszawski z 1821 r. Analizowane edycje cechował stosunkowo mały rozmiar (tzw. mała ósemka – choć np. wydanie lwowskie z lat 1839–1840 było już większe) oraz uwzględnienie zarówno ksiąg deuterokanonicznych, jak i apokryfów. Materiał dodatkowy zawierał wstęp z Biblii 1599 r. W tekście można było odnaleźć: wskazania miejsc paralelnych, streszczenie przed każdym z rozdziałów, a także wprowadzenie do poszczególnych ksiąg. W nagłówku umieszczono nazwę księgi, numer rozdziału oraz numer strony. W stopce występuje sygnatura arkusza (w wydaniu z lat 1839–1840 także kustosze). Od strony graficznej można wskazać na nieduże ilustracje i inicjały. Tekst podzielono na 2 kolumny (z linią rozdzielającą) składające się z 48 lub 50 wierszy. Zasadniczą różnicę między kolejnymi wydaniem stanowi pominięcie komentarzy w druku lwowskim.

Specyficzną sytuację tworzą kolejne dwie grupy.

3.5 „Linia lipska” 1838(1839) r.

W przypadku drugiej grupy związanej z BW można wziąć pod uwagę wydania lipskie, zaczynające się od roku 1838(1839). Dołączyć do nich można wydanie poznańskie z lat 1888–1891, i choć występują tu dostrzegalne różnice (ST), to jednak można uznać, że generalny opis tej grupy jest zgodny z tym zawartym w punkcie 1.2.3.

3.6. „Linia wileńska” z lat 1861–1864

W przypadku tej grupy są to wydania pochodne wprost od wydania wileńskiego z lat 1861–1864 i jako takie zostały opisane w punkcie 1.2.5.

3.7. „Linia warszawska (linia z ilustracjami Gustawa Dorégo)” z lat 1873–1874

Ostatnią grupę stanowi linia modeli edytorskich wykorzystująca bogatą warstwę ilustracyjną autorstwa Dorégo. Mamy w tym przypadku stosunkowo duże różnice między wydaniem – wydanie z lat 1873–1874 (a później 1878–1879) jest wydrukowane in folio i bogato ilustrowane w praktycznie każdym aspekcie dzieła (choćby bogaty ornament linii rozdzielających tekst w kolumnach). Kolejne wydania (z lat 1889–1890 i późniejsze) są już mniejszych gabarytów, a i oprawa graficzna nie jest już tak wszechobecna. Elementem łączącym są oczywiście wspomniane 230 ilustracji Dorégo oraz duże upakowanie wierszy na stronę (ponad 60, co nie zdarza się w innych polskich Bibliach z XIX wieku). Całości charakterystyki dopełnia zastosowanie (po raz pierwszy w historii) krótkich i rzeczowych komentarzy J.F. von Allioliego w miejsce starych i często już nieaktualnych komentarzy J. Wujka (często mających polemiczny charakter).

Zakończenie

Przedstawione w artykule informacje wskazują na to, że nie dość, że można wyróżnić konkretne modele edytorskie, według których były drukowane Biblie polskie w XIX wieku, to można wskazać na całe linie tych modeli. Pod-

sumowując, należy zaznaczyć, że w analizowanym okresie zidentyfikować można 23 odrębne modele edytorskie (opisane w pierwszej części opracowania), według których ukazały się łącznie 62 edycje polskich Biblii. 42 wydania dotyczyły tłumaczeń opartych na BG, a 20 na BW. Kluczowy schemat (będący swoistą syntezą informacji zawartych wcześniej i zebranych w tabelach 1 i 2) przedstawiono na rys. 24. Wskazuje on na 11 linii edytorskich (wyszczególnione w drugiej części opracowania), według których ukazywały się kolejne polskie Biblie w XIX wieku. Pięć spośród nich dotyczyło BG, a sześć BW. Spośród tych modeli jedynie 7 zostało wykorzystanych w więcej niż jednym wydaniu. Nawet jeśli w przeglądzie kolejnych edycji Biblii pominięto jakieś druki, to wydaje się, że nie powinny one reprezentować jakiegoś nowego, unikalnego schematu.

Bibliografia

- Aleksandrowicz, R., „Tekst natchniony w obliczu nowych technologii”, *Teologia i Człowiek* 36 (2016) 149–166.
- Belcarzowa, E., *Polskie i czeskie źródła przekładu Biblii Leopoldy* (Kraków: Lexis 2006).
- Birkenmajer, A. (red.), *Encyklopedia wiedzy o książce* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1971).
- Enholc-Narzyńska, B., „Teksty biblijne w przekładzie ks. Jana Jakuba Wujka, ich wydania i rozpowszechnianie przez Towarzystwo Biblijne w Polsce w XIX i XX wieku”, *Jan Jakub Wujek tłumacz Biblii na język polski* (red. M. Kamińska) (Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie 1994) 136–151.
- Enholc-Narzyńska, B. – Narzyński, J., *Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne w Polsce: 1816–1966* (Warszawa: BiZTB 1966).
- Estreicher, K., *Bibliografia polska XIX. stulecia* (Kraków: Uniwersytet Jagielloński 1870) V.
- Gustaw, R., „Polskie przekłady Pisma Świętego”, *Podręczna encyklopedia biblijna* (red. E. Dąbrowski) (Poznań: Księgarnia św. Wojciecha 1959) II, 299–330.
- Hurtado, L.W., „The Origin of the Nomina Sacra: A Proposal”, *Journal of Biblical Literature* 117/4 (1998) 655–673.
- Kossowska, M., *Biblia w języku polskim* (Poznań: Księgarnia św. Wojciecha 1969) II.
- Krzak-Weiss, K., „Inne spojrzenie na wariantywność pierwszego wydania Biblii Leopoldy”, *Jak wydawać teksty dawne* (red. K. Borowiec et al.) (Poznań: Rys 2017) 297–312.
- Kwilecka, I., „Die Brester Bibel: Kulturgeschichtliche und sprachliche Fragen der Übersetzung”, *Biblia święta to jest Księgi Starego i Nowego Zakonu. II. Księgi Nowego Testamentu* (red. H. Rothe – F. Scholz) (Paderborn: Schöningh 2001) 1485–1660.
- Pietkiewicz, R., *Biblia Polonorum. I. Od początku do 1638 roku. V. Biblia Tysiąclecia (1965–2015)* (Poznań: Pallottinum 2016, 2015).
- Pietkiewicz, R., *„Biblia Tysiąclecia” w tradycji polskiego edytorstwa biblijnego* (Dys. Papiecki Wydział Teologiczny; Wrocław 2004), <http://digital.fides.org.pl/publication/819> [dostęp: 21.03.2021].

- Ptaszyk, M., „Okoliczności wydania Biblii Wujka z 1821 roku”, *Pamiętnik Literacki* 87/3 (1996) 133–154.
- Siess-Krzyszowski, S., „Warianty typograficzne «Biblii brzeskiej»”, *Tematy i Konteksty* 6 (2016) 36–59.
- Smereka, W., „Zarys bibliograficzny ważniejszych wydań Biblii ks. Wujka (1593–1950)”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 3 (1950) 64–91.
- Zakonnik, Ł., „Biblie w języku polskim wydane w latach 1801–1945”, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* (2021) [w druku].

Załącznik

W załączniku wskazano na cyfrowe źródła skanów Biblii, z których korzystał autor podczas pisania artykułu. Pierwsze z łącz, w przypadku każdej z edycji, stanowi źródło ilustracji prezentowanej w tekście (licencja – domena publiczna).

Wykorzystane egzemplarze cyfrowe Biblii Gdańskiej:

1810, Berlin:

- <https://polona.pl/item/biblia-to-iest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza,OTI4ODk2NzU/> [dostęp: 12.03.2021].
- <http://jbc.jelenia-gora.pl/dlibra/publication/9151/edition/8897/content> [dostęp: 12.03.2021].
- <https://books.google.pl/books?id=W78-AAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false> [dostęp: 12.03.2021].

1823, Królewiec:

- <https://polona.pl/item/biblia-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-we-dlug-edycyi-biblii,OTI4ODk2NzA/> [dostęp: 12.03.2021].
- <https://books.google.pl/books?id=kbNiAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false> [dostęp: 12.03.2021].

1836, Wrocław:

- <https://polona.pl/item/biblia-to-iest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-we-dlug-edycyi-biblii,OTI4ODk2NzY/> [dostęp: 12.03.2021].
- <https://books.google.pl/books?id=NXKuXX0YWfEC&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1840 r., Lipsk: <https://polona.pl/item/stary-testament,OTI4ODY0ODY/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/nowy-testament-pana-naszego-jezusa-chrystusa,OTc2N-TYxMTI/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/przydatek-do-starego-testamentu-w-kto-rym-sie-zamykaja-ksiegi-ktore-pospoliecie-zowia,ODE3MDU3NzE/> [dostęp: 12.03.2021].

1838, Poznań:

- <http://bc.radom.pl/dlibra/publication/39998/edition/38762/content> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1846 r., Lipsk: <https://books.google.pl/books?id=wf0ZAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false> [dostęp: 12.03.2021].

1854, Halle:

- <https://polona.pl/item/biblia-to-iest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-podlug-edycyi,ODM2MjUwNzY/> [dostęp: 12.03.2021].

- wydanie z 1888 r., Halle: <https://polona.pl/item/biblia-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-podlug-edycyi,OTI4ODk2NzE/> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1899 r., Halle: <https://polona.pl/item/biblia-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-podlug-edycyi,OTI4ODk2NzI/> [dostęp: 12.03.2021].

1857, Berlin:

- <https://polona.pl/item/biblia-swiate-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-z-zyd-i-grec,OTI4ODk2OTE/> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1861 r., Berlin: <https://polona.pl/item/biblia-swiate-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-cz-1-stary,NjY4NDMwMDc/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/biblia-swiate-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-cz-2-nowy,NjY4NDMwMDg/> [dostęp: 12.03.2021].

1858, Berlin:

- <https://polona.pl/item/biblia-swiate-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza,NjY4NDMwMTI/> [dostęp: 12.03.2021].
- <https://books.google.pl/books?id=jONUAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=biblia&hl=pl&sa=X&ei=7VmYUpykD6Gr7Aa1zYHoCA&ved=0CFsQuwUwCDgK#v=onepage&q=biblia&f=false> [dostęp: 12.03.2021].

1863, Berlin:

- <https://polona.pl/item/biblia-swiate-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-z-zyd-i-grec,OTI4ODk2ODY/> [dostęp: 12.03.2021].

1864, Berlin:

- <https://polona.pl/item/biblia-swiate-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-z-zyd-i-grec,OTI4ODk2ODg/> [dostęp: 12.03.2021].

1867, Wiedeń:

- <https://polona.pl/item/biblia-swiate-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-z-zyd-i-grec,OTI4ODk2ODc/> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1869 r., Warszawa-Wiedeń: <https://polona.pl/item/biblia-swiate-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza,OTI4ODk2OTU/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/nowy-testament-pana-naszego-iezusa-chrystusa,MTA0NDY4Mjg2/> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1875 r., Warszawa-Wiedeń: <https://polona.pl/item/biblia-swiate-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-z-zyd-i-grec,OTI4ODk2OTQ/> [dostęp: 12.03.2021].

1871, Wiedeń:

- <https://polona.pl/item/wszystko-pismo-swiete-starego-przymierza-zydowskie-i-polskie-cz-1,ODE3MDU3Nzk/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/wszystko-pismo-swiete-starego-przymierza-zydowskie-i-polskie-cz-2,ODcyNTg2Mzk/> [dostęp: 12.03.2021].

1881, Berlin:

- <https://polona.pl/item/biblia-swiate-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-przymierza-z-zyd-i-grec,OTI4ODk2OTA/> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1897 r., Berlin: <http://jbc.jelenia-gora.pl/dlibra/docmetadata?id=8343&from=publication> [dostęp: 12.03.2021].

1887, Warszawa-Wiedeń:

- wydanie z 1889 r. Lipsk: <https://polona.pl/item/biblija-swiate-to-jest-wszystko-pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu,OTI4ODk2NTI/> [dostęp: 12.03.2021].

- wydanie z 1898 r., Wiedeń: <https://polona.pl/item/stary-testament,OTc2NTU5Nzc/2/#info:meta-data> [dostęp: 12.03.2021].

Wykorzystane egzemplarze cyfrowe Biblii Wujka:

1821, Warszawa:

- <https://polona.pl/item/stary-testament,OTI4ODY0ODU/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/nowy-testament-pana-naszego-jezusa-chrystusa,NjU5OTUwODc/> [dostęp: 12.03.2021].

1822(1821), Moskwa:

- <https://polona.pl/item/stary-testament,OTI4ODY0ODI/5/#info:metadata>; [dostęp: 12.03.2021].
<https://polona.pl/item/nowy-testament-pana-naszego-iezusa-christusa,OTc2NTYxMTE/> [dostęp: 12.03.2021].

1838(1839), Lipsk:

- <https://polona.pl/item/biblia-to-jest-ksiegi-starego-i-nowego-testamentu,OTI4ODk2NzM/> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1846 r. (ST) + 1844 r. (NT), Lipsk: <https://polona.pl/item/biblia-ksiegi-starego-testamentu-i-nowego-testamentu,ODcyNTg2NDU/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://books.google.pl/books?id=Nj87AAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=pl> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1860 r. (ST) + 1854 r. (NT), Lipsk: <https://polona.pl/item/ksiegi-starego-testamentu,NjU5OTUwMDc/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/nowy-pana-naszego-jezusa-chrystusa-testament,OTc2NTYxMDk/> [dostęp: 12.03.2021].

1839–1840, Lwów:

- <https://polona.pl/item/biblia-to-iest-ksiegi-starego-i-nowego-testamentu-wedlug-lacinskiego-przekladu-starego,OTI4ODk2ODA/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/biblia-to-iest-ksiegi-starego-i-nowego-testamentu-wedlug-lacinskiego-przekladu-starego,OTI4ODk2ODE/4/#info:metadata> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/nowy-testament-pana-naszego-iezusa-chrystusa,NjU1ODQ1NjM/> [dostęp: 12.03.2021].

1861-1864, Wilno:

- <https://polona.pl/item/biblia-lacinsko-polska-czyli-pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-1-obejmujacy,ODcyNTg2MjY/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/biblia-lacinsko-polska-czyli-pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-2-obejmujacy,ODcyNTg2Mjc/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/biblia-lacinsko-polska-czyli-pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-3-obejmujacy,ODcyNTg2Mjg/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/biblia-lacinsko-polska-czyli-pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-4-obejmujacy,ODcyNTg2Mjk/> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1885–1887 r., Warszawa: <https://polona.pl/item/biblia-lacinsko-polska-czyli-pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-1-obejmujacy,ODk3NTA2ODI/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/biblia-lacinsko-polska-czyli-pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-3-obejmujacy,ODk3NTA2NzU/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/biblia-lacinsko-polska-czyli-pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-4-obejmujacy,ODk3NTA2NzM/> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1896–1898 r., Wilno: <https://polona.pl/item/biblia-lacinsko-polska-czyli-pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-1-obejmujacy,ODk3NDU0OTk/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/biblia-lacinsko-polska-czyli-pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-2-obejmujacy,ODk3NDU0OTk/> [dostęp: 12.03.2021].

-t-3-obejmujacy,ODk3NTA2Nzg/ [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/biblia-lacinsko-polska-czyli-pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-3-obejmujacy,ODk3NDU0OTY/> [dostęp: 12.03.2021]; http://ultramontes.pl/Biblia_Lacinsko_Polska_Tom_2_Przeklad_ks_Jakuba_Wujka_Wilno_1896.djvu [dostęp: 12.03.2021].

1873–1874, Warszawa:

- <https://polona.pl/item/pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-1,NjYyNTcyNDA/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-2,NjYyNTcyMzk/> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1878 r. (I tom), Warszawa: <https://polona.pl/item/pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-t-1,NjYxOTgyODM/> [dostęp: 12.03.2021].

1889–1890, Warszawa:

- <https://polona.pl/item/pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-podlug-textu-lacinskiego-wulgaty-t-1,ODk3ODQ3NTE/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/pismo-swiete-starego-i-nowego-testamentu-podlug-textu-lacinskiego-wulgaty-t-2,OTA2MDk4OTY/> [dostęp: 12.03.2021].

1888–1891, Poznań:

- <https://polona.pl/item/nowy-pana-naszego-jezusa-chrystusa-testament,ODk3NDM1MTg/> [dostęp: 12.03.2021].

1893–1895, Warszawa:

- <https://polona.pl/item/stary-testament,OTI4ODY0OTM/> [dostęp: 12.03.2021]; <https://polona.pl/item/nowy-testament,ODk3NjU3MDE/> [dostęp: 12.03.2021].

1898, Lipsk:

- <https://polona.pl/item/biblia-to-jest-ksiegi-starego-i-nowego-testamentu,ODk3NTA2NzI/> [dostęp: 12.03.2021].
- wydanie z 1899 r., Wiedeń: <https://polona.pl/item/biblia-to-jest-ksiegi-starego-i-nowego-testamentu,ODk3ODA4ODg/> [dostęp: 12.03.2021].

